

Cumhuriyetin İlk Yıllarında İzmir’de Bir Sosyal Yardım Kurumu: Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti İzmir Şubesi ve Faaliyetleri (1923-1935)

Asil KAYA

Doç. Dr., Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,
Ardahan

E-Mail: asilkaya@ardahan.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-2593-5622

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 24.05.2024 Kabul Tarihi / Accepted: 30.04.2025

ÖZ

KAYA, Asil, **Cumhuriyetin İlk Yıllarında İzmir’de Bir Sosyal Yardım Kurumu: Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti İzmir Şubesi ve Faaliyetleri (1923-1935)**, CTAD, Yıl 21, Sayı 43 (Güz 2025), s. 1179-1210.

Türkiye’de sosyal yardım anlayışının simge kurumlarından olan Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, özellikle Millî Mücadele Dönemi’nde yetim ve kimsesiz çocukların korunmasında önemli bir işlev görmüştür. Cumhuriyet Dönemi’nde faaliyet alanını genişleten cemiyet, aynı zamanda açtığı şubelerle etkinliğini arttırmıştır. Özellikle İzmir’de açılan şube, yeni neslin Cumhuriyet değerleri doğrultusunda yetişmesi hususunda önemli bir araç haline gelen cemiyetin en aktif kollarından birisi olmuştur. 1923 yılının sonunda kurulan ve kısa sürede şehrin birçok ilçesine yayılan İzmir Şubesi, kentte önemli bir boşluğu kapatmıştır. Kentin önde gelen simaları

tarafından desteklenen cemiyetin yönetiminde çeşitli meslek gruplarına mensup kişiler görev almışlardır. Devletin himayesinde, kongrelerini düzenli bir şekilde gerçekleştiren cemiyet, aynı özeni faaliyetlerinde de göstermiştir. Kimsesiz çocukları ücretsiz tedavi eden cemiyet, bu çocukların sağlıklı bir şekilde büyümeleri için de çeşitli tedbirler almıştır. İhtiyaç sahibi ailelerin çocuklarına da hizmet veren cemiyet, İzmir’de sosyal yardım anlayışının gelişmesine hatırı sayılır bir katkı sunmuştur. Gerçekleştirdiği faaliyetler vasıtasıyla Türk çocuklarının sıhhi gelişimlerinin yanı sıra sosyal ve ruhsal gelişimlerine de hassasiyetle yaklaşan Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti hakkında genel manada çok değerli çalışmalar mevcuttur. Lakin faal olduğu kentlerde önemli roller üstlenmiş olan cemiyetin şubelerine ait çalışmaların yetersizliği hissedilir düzeydedir. Bu çalışmada Cumhuriyet’in ilk yıllarındaki sosyal yardım anlayışını yansıtan cemiyetin yereldeki faaliyetlerine bir örnek sunulması amaçlanmıştır. Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti İzmir Şubesi’nin kuruluş sürecine ve faaliyetlerine ilişkin bilgilerin yer aldığı bu çalışmanın hazırlık safhasında arşiv belgelerinden, resmî kaynaklardan, söz konusu döneme ilişkin süreli yayınlardan ve konuyla ilgili hazırlanan telif eserlerden istifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet, İzmir, Çocuk Politikası, Sosyal Yardım, Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti.

ABSTRACT

KAYA, Asil, **A Social Aid Institution in Izmir in Early Years of the Republic: Izmir Branch of Society for the Protection of Children and its Activities (1923-1935)**, CTAD, Year 21, Issue 43 (Fall 2025), pp. 1179-1210.

The Society for the Protection of the Children was one of the symbolic institutions of social assistance in Türkiye. It played an important role in the protection of orphans and homeless children, during the War of Independence. The society increased its effectiveness with the branches it opened. Especially the branch opened in Izmir became one of the most active branches of the society. The Izmir Branch of the society filled an important gap in the city. Members of various professional groups took part in the management of the society, which was supported by the leading figures of the city. The society, which held its congresses regularly under the auspices of the state, showed the same care in its activities. The society, which treated orphans free of charge, also took various measures to ensure that these children grew up healthy. The society made a significant contribution to the development of social assistance in Izmir. In this study, it is aimed to present an example of the local activities of the society that reflect the understanding of social aid in the first years of the Republic. In

the preparation phase of this study, which includes information about the establishment process and activities of its branch in Izmir province, archival documents, official sources, periodicals related to the period in question and copyrighted works prepared on the subject are used.

Keywords: History of the Republic of Türkiye, Izmir, Child Policy, Social Aid, Society for Child Protection.

Giriş

Türkiye’de çocukların himaye edilmesine yönelik çalışmalar 19. yüzyılın ikinci yarısına değin uzanmaktadır.¹ Söz konusu dönemden itibaren etkisini artırarak devam eden savaşlar, Osmanlı Devleti bünyesinde yoğun göç hareketlerine neden olmakla kalmamış, çok sayıda çocuğun yetim ve kimsesiz kalmasına da yol açmıştır. Dolayısıyla savaş nedeniyle yetim ve kimsesiz çocukların korunması, zaman içerisinde devletin en önemli sorumluluklarından birisi haline gelmiştir. Bu kapsamda ilk olarak 1917 yılında İstanbul’da Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin kurulmasıyla birlikte önemli bir adım atılmıştır. Kısa sürede teşkilat ağını geliştiren cemiyetin faaliyetleri, Mondros Mütarekesi’ne istinaden başlatılan işgaller nedeniyle sekteye uğramıştır. Ancak konu, Millî Mücadele’nin sürdüğü dönemlerde yeniden gündemdeki yerini almış ve 1921 yılında bu defa Ankara merkezli olmak üzere Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin kuruluşuyla daha güçlü bir teşkilat hayata geçirilmiştir.

Osmanlı Devleti yıkılırken üzerinde önemle durulan ve Millî Mücadele yıllarında önemini koruyan “çocukların himayesi” meselesi, Cumhuriyet Dönemi’nin de öncelikli konuları arasında yer almıştı. “Çocuk”, aynı zamanda Cumhuriyetin ilk yıllarında en önemli ideolojik öznelere birisi konumundaydı ve yönetici kadro çocuk siyasetine büyük önem vermişti. Bu dönemde yönetici kadronun özeninin temelinde Cumhuriyet Türkiye’sinde çocuk siyasetine yönelik duyulan ihtiyaç yatmaktaydı.²

Cumhuriyetin ilk yıllarında sayısı 14.000’i aşan evlad-ı şühedanın yüzde 10’unu himayesine alan Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti,³ böylelikle vatan yolunda şehit olanların evlatlarına sahip çıkarken, öte yandan yeni rejimin sürekliliği için ihtiyaç duyulan çocuk siyasetinin de besleyicisi rolünü üstlenmiş oluyordu. Çünkü bu cemiyet hem yeni doğmuş çocukların sağlığıyla hem de

¹ Makbule Sarıkaya, *İşgal İstanbul’unda kimsesiz çocuklar ve Himaye-i Etfal Cemiyeti*, Araştırma Yayınları, Ankara, 2014, s. 19.

² “Millî siyasetlerin en mühimi çocuk siyasetidir”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, S 1, Teşrinievvel 1926, s. 2.

³ Sarıkaya, *age*, s. 24.

yeni doğum yapmış kadınların sağlığıyla yakından ilgilenmek ve onların hayatlarını sağlıklı bir şekilde idame ettirebilmelerine yardımcı olmak gibi bir misyonu da haizdi. Dolayısıyla Türk milletinin uzun süren savaş sürecinin ardından ihtiyaç duyduğu yeni neslin oluşumunda Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin önemli bir yeri vardı. Bu nedenledir ki cemiyet, merkezî hükûmetten büyük ölçüde destek görmüş ve Türkiye'nin dört bir yanında teşkilat kurma yolunda teşvik edilmişti. Böylece Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, ülkenin çeşitli kentlerinde önemli faaliyetler gerçekleştiren yeni teşkilatlar kurmuştu. İzmir'de kurulan Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Şubesi de bunlardan birisi olmuştu.

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti İzmir Şubesi'nin Kurulduğu Süreçte Kentte Genel Durum

15 Mayıs 1919'da başlayan Yunan işgali, 9 Eylül 1922'de sona ermişti. Kurtuluş sonrasında kentte yeni bir idari yapılanmaya ağırlık verilmişti. Abdülhalik Renda, kurtuluşun ardından görevlendirilen ilk İzmir Valisi olmuştu. Cumhuriyetin ilk yıllarındaysa Aziz Akyürek, İhsan Paşa ve Kazım Dirik, İzmir'i yeniden ayağa kaldıran projeleri hayata geçiren İzmir Valileri olmuşlardı. Bu yeni dönemde adı geçen valilere, İzmir Belediye Başkanı olarak Şükrü Kaya, Muammer Uşaklıgil, Aziz Akyürek,⁴ Hulusi Alataş, Sezai Söker ve Behçet Uz gibi isimler eşlik etmişlerdi.

İzmir, Birinci Dünya Savaşı ve Yunan işgali nedeniyle ekonomik açıdan eski görkeminden uzaklaşmışsa da 17 Şubat-4 Mart 1923'te gerçekleştirilen I. Türkiye İktisat Kongresi'ne ev sahipliği yaparak yeni rejimin ekonomik modellemesinin tasarlandığı kent olmuştu. Üstelik ilki 1927'de gerçekleştirilen 9 Eylül Sergisi'ni, yıllar içerisinde önce panayıra, ardından enternasyonal fuara dönüştürerek ticari bir merkeze dönüşmüştü. Hiç kuşku yok ki bu gelişme, İzmir ve hinterlandındaki üretim faaliyetlerini de olumlu yönde etkilemişti. Böylece işgal sürecinde İzmir'deki üretim faaliyetlerinde gözlenen düşüş,⁵ Cumhuriyetin ilanının ardından alınan ekonomik önlemler ve sergi/panayır faaliyetleriyle yeniden yükselmeye başlamıştı.

15 Mayıs 1919'da başlayan işgal sürecinde Türk nüfus Anadolu içlerine doğru göç ederek kenti terk etmişti.⁶ İzmir'in kurtuluş süreciyle birlikte bu tablo

⁴ Valilik görevinden sonra İzmir Belediye Başkanı olmuştur.

⁵ İşgal döneminde İzmir'deki üretim faaliyetlerinde %40'lık bir düşüş gözlenmişti. Bülent Durgun, "Kurtuluşundan Sonraki İlk Günlerde İzmir'de Sosyo-Ekonomik Durum", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 23, İzmir, 2011, s.28.

⁶ İşgal sürecinde İzmir ve çevresinde yaşayan Türk nüfusun göçüne dair geniş bilgi için Bk. Cemile Şahin, İsmail Şahin, "İşgal ve Göç: İzmir Örneği", *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 4, Balıkesir, 2021, s. 257-275.

tersine dönerken, Anadolu içlerine göç eden Türkler tekrar kente dönmüşlerdi. Kurtuluşun akabinde 13 Eylül’de başlayan ve dört gün boyunca kentin 2/3’ünü tahrip eden “Büyük Yangın”ın da etkisiyle İzmir, demografik olarak homojen bir nitelik kazanmıştı. Yunanistan’la imzalanan 30 Ocak 1923 tarihli “Türk-Rum Nüfus Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol Anlaşması” da kent demografisinin homojenleşmesine katkı sunmuştu. Zira İzmir, Yunanistan’dan Anadolu’ya göç eden Türk nüfusun tercih ettiği kentlerden birisi olmuştu. Ancak söz konusu anlaşma ve mübadelenin uygulanma sürecindeki aksaklıklar birtakım sosyal sıkıntıları da beraberinde getirmişti ki “emval-i metruke” konusu bunların başında gelmekteydi.⁷

Kentte yaşanan sağlık sorunları da bir başka sıkıntıydı. Savaşlar, göçler, yetersiz beslenme ve sıhhi koşulların sağlanamaması, sağlık sorunlarının başlıca nedenleriydi. Özellikle çocuk hastalıklarının ve ölümlerinin önüne geçilmesi, gelecek neslin sürekliliği açısından önem arz etmekteydi. Bununla birlikte yetim ve kimsesiz çocukların koruma altına alınması da zorunluluk haline gelmişti. İşgal Dönemi İzmir’inde söz konusu çocukları koruma altına alacak kurumların yetersizliği yoğun bir şekilde hissedilmişti. Kaldı ki savaş ve işgal nedeniyle İzmir’de böylesi bir kuruluşun oluşması için de uygun bir ortam yoktu. Üstelik yoğun savaş sürecinde çok sayıda askerin şehit olması nedeniyle yetim veya kimsesiz kalan çocukların sayısı da artmıştı. Dolayısıyla çocukların sağlıklı bir şekilde büyümeleri, yeni rejimin sosyal politikalarının önemli bir parçasını teşkil etmekteydi. İzmir’e de bu politikanın geliştirilmesinde ve sürdürülmesinde görev düşmekteydi.

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti’nden Çocuk Esirgeme Kurumu’na Genel Faaliyetler

Türkiye’nin en önemli sosyal yardım kuruluşlarından birisi olan Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin temelleri 6 Mart 1333’te (1917) Galatasaray Yurdu’nda gerçekleştirilen toplantıda atılmıştı.⁸ Söz konusu toplantıda bir araya gelen ve çoğunluğu bürokraside görev yapan isimler, cemiyetin kuruluşu için hükûmete sunulmak üzere gerekli beyannameyi hazırlamış ve sonrasında

⁷ Söz konusu sıkıntılar hakkında detaylı bilgi için Bk. Kemal Arı, “1923 Türk-Rum Mübadele Anlaşması Sonrasında İzmir’de ‘Emval-i Metruke’ ve ‘Mübadil Göçmenler’”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 18, İzmir, 1990, s. 627-658.

⁸ *Himaye-i Etfal Cemiyeti Umumi Rapor ve Bilanço, Matbaa-i Ahmed İhsan ve şürekâsı*, 1339, s. 2. Bunun dışında 1923-1950 yılları arasında Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti/Çocuk Esirgeme Kurumu Reisliği yapmış olan Dr. Fuat Bey’in (Umay) 1908 yılında Kırklareli’nde arkadaşlarıyla birlikte Himaye-i Etfal Cemiyeti adında bir cemiyet kurdukları, kendisinin de bu cemiyetin reisliğini üstlendiği ve cemiyetin Balkan Savaşlarının başlangıcına değin faal olduğu yönünde iddiası mevcuttur. Sarıkaya, *age*, s. 23.

beyannamenin hükûmet tarafından tasdik edilmesini sağlayarak Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin kuruluşunu sağlamışlardı.⁹

I. Dünya Savaşı'nın tüm hızıyla sürdüğü sırada kurulan ve ilk toplantısını 1 Mayıs 1917'de gerçekleştiren Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin yönetim kadrosunda İttihatçıların ağırlığı görülmektedir. Buradan hareketle, cemiyetin esasında devletin yürüttüğü çocuk politikasının bir ürünü olduğunu söylemek mümkündür.

10 Haziran'da Beyoğlu'ndaki Bursa Sokağı'nda bir büro kiralayan cemiyet yöneticilerinin aldıkları ilk kararlardan birisi de 19 Haziran 1917'de "Hanımlar Heyeti" kurulmasıydı. Aslında cemiyetin 67 maddeden oluşan tüzüğünde¹⁰ şubelerde "Hanımlar Heyeti" bulundurulmasına yönelik hükmün yer almasıyla böyle bir oluşumun uygulamaya konulacağı sezilmektedir.

11 Ağustos 1917'de alınan kararla "*menafî-i umumiyye hadim*", yani kamuya yararlı kuruluş olarak kabul edilen¹¹ cemiyet, ilk şubesini 20 Eylül 1917'de Kırklareli'nde açmıştı. 12 Ekim'de ikinci şubesini Samsun'da, 27 Ekim'de üçüncü şubesini İzmir'de, 1 Ocak 1918'de dördüncü şubesini Konya'da faaliyete geçirmişti. Daha sonra bunları Üsküdar, Beyoğlu, Haliç, Kadıköy, Feriköy ve Yeniköy şubeleri izlemişti.¹²

Cemiyet, savaş yetimlerinin organize bir şekilde himaye edilebilmesinin amaçlayan Darüleytamların kurulduğu süreçte faaliyete geçmişti. Resmi olarak 2 Nisan 1917'de kurulan ve yaklaşık 20.000 çocuğa hizmet veren Darüleytamlar, savaşlar nedeniyle kimsesiz çocukların sayısının her geçen gün artması nedeniyle yetersiz kalmaya başlamıştı.¹³

Kurulduğu dönemde hükûmet organizasyonu ile savaş bölgelerinden toplanarak İstanbul'a getirilen ve Harbiye Mektebi'nde eğitilen şehit çocuklarına yönelik faaliyetleriyle işe başlayan¹⁴ cemiyet, 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi'nin ardından kısa sürede ülke geneline yayılan işgaller cemiyetin faaliyetlerini sekteye uğratmıştı. Fakat tüm olumsuzluklara rağmen cemiyet, güç de olsa faaliyetlerini sürdürmeye çalışmıştır.

⁹ Cemiyet'in kurucuları ve yönetim kadrosu için Bk. *Himaye-i Etfal Cemiyeti Umumi Rapor ve Bilanço*, Matbaa-i Ahmed İhsan ve şürekâsı, 1339, s. 48-49.

¹⁰ *Himaye-i Etfal Cemiyeti Umumiyesi Nizamname-i Esasisi*, İstanbul, 1333.

¹¹ T.C. *Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşinleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)*, *Bâbâli Evrak Odası (BEO)*, 4480/335947, 22 L 1335 / 11 Ağustos 1917.

¹² *Himaye-i Etfal Cemiyeti Umumi Rapor ve Bilanço*, s. 7-8.

¹³ Sarıkaya, *age*, s. 22.

¹⁴ *Himaye-i Etfal Cemiyeti Umumi Rapor ve Bilanço*, s. 4.

23 Nisan 1920’de Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin (TBMM) Ankara’da açılması, burayı Millî Mücadele’nin merkezi haline getirmişti. Dolayısıyla Ankara, yeni devlet yapılanmasının da üssü olmuştu. I. İnönü ve II. İnönü gibi Millî Mücadele’nin dönüm noktasını teşkil eden savaşların ardından, Sakarya Meydan Muharebesi’nin hemen öncesinde, 30 Haziran 1921’de Ankara’da, TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa’nın himayesinde Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti kurulmuştu. 1 Temmuz 1921 tarihli Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde yer alan bilgiye göre cemiyetin kurucuları şu isimlerden oluşmaktaydı:

İstanbul Mebusu Dr. Adnan Bey, İstanbul Mebusu Muhtar Bey, Saruhan Mebusu Mustafa Necati Bey, Kozan Mebusu Fevzi Paşa, Aydın Mebusu Hoca Esad Efendi, Bayezid Mebusu Dr. Refik Bey, Eskişehir Mebusu Abdullah Azmi Bey, Bolu Mebusu Dr. Fuat Bey, Saruhan Mebusu İbrahim Süreyya Bey, İzmir Mebusu Yunus Nadi Bey, Edirne Mebusu Nafiz Bey, Edirne Mebusu Şeref Bey, Matbuat Genel Müdürü Hüseyin Ragıp Bey, Eskişehir Mebusu Eyüp Sabri Bey, İzmir Mebusu Enver Bey, Bilecik Mebusu Hamdi Bey, Canik Mebusu Emin Bey ve Niğde Mebusu Vehbi Bey.¹⁵

Ancak cemiyetin nizamnamesinde yukarıda adı geçenlere ilaveten başka isimler de yer almaktaydı. Bu isimler TBMM Reis Vekili Rauf Bey, Vasıf Bey ve Tüccar Nafiz Bey idi.¹⁶

Cemiyetin 30 Haziran 1921 tarihli toplantısında reisliğe İstanbul Mebusu Muhtar Bey, kâtipliğe Bolu Mebusu Dr. Fuat Bey ve muhasipliğe ise Niğde Mebusu Vehbi Bey seçilmişlerdi.¹⁷

Cemiyetin öncelikli olarak ilgilendiği kesim şehit çocukları, gazi çocukları ve savaşın yarattığı felaketlere maruz kalmış çocuklardı. Tüzükte bunların dışında kalan tüm çocukların himayesi konularının da cemiyetin ilgi alanında olduğu belirtilmekteydi.¹⁸ 1925 yılında hazırlanan yeni tüzükte cemiyetin çocuk politikası esası üzerinde yeniden şekillendirilen amaçları ve görevleri; çocukların ruhen ve bedenlen sağlıklı bir şekilde yetişebilmeleri için adeta hayatları kontrol

¹⁵ Himaye-i Etfal, *Hakimiyet-i Milliye*, 1 Temmuz 1921, s. 1.

¹⁶ Makbule Sarıkaya, *Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti 1921-1935*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2011, s. 50-51.

¹⁷ Himaye-i Etfal, *Hakimiyet-i Milliye*, 1 Temmuz 1921, s. 1.

¹⁸ *Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamname-i Esasisi*, 30 Haziran 1337, s.3-4’ten alıntılan Sarıkaya, *age*, s. 52.

altına alınacak şekilde detaylandırılmıştı. Dahası, ilk defa dolaylı yoldan da olsa çocuk hakları güvence altına alınmaya çalışılmıştı.¹⁹

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, yeni Türkiye'nin çocuk politikasının şekillenmesinde uygulanmasında kilit bir role sahipti. Bu nedenledir ki Ankara Hükûmeti'nden büyük destek görmekteydi. Nitekim kuruluşundan kısa bir süre sonra İcra Vekilleri Heyeti'nin 26.11.1921 tarih ve 1223 sayılı kararıyla kamu yararına çalışan kuruluş statüsü kazanmıştı.²⁰

Üye aidatları, devlet yardımları, işletme imtiyazları ve gayrimenkul kiralari, etkinlik gelirleri, fitre, kurban derileri ve halktan gelen bağışlar cemiyetin gelir kaynaklarını teşkil etmekteydi.²¹

1921'de ülke genelinde toplam 10 şubesi bulunan cemiyet, Anadolu'nun ve Trakya'nın düşman işgalinden kurtulmasının ardından yeni şubeler açmak üzere girişimlerine hız vermişti. 1923'ün ilk ayında bir merkez ve 31 şubeye²² sahip olan cemiyet, aynı yılın sonlarında şube sayısını 68'e çıkarmıştı. 1924'te şube sayısı 138'e²³ ulaşan cemiyetin; ertesi yıl 32'si yurtdışında, 218'i yurtiçinde olmak üzere 250 şubesi bulunmaktaydı. Özellikle yurtdışındaki teşkilatlanma çalışmalarına gösterilen özen dikkat çekmekteydi. 18 Nisan 1928 tarihli *Ahenk* gazetesinde yer alan habere göre Cemiyet, yurtdışında 43 şube, 12 de temsilcilik kurmuştu. Mısır'da olduğu gibi bazı yerlerde o yöredeki Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti benzeri teşkilatlarla ortaklıklar kurulmuştu.²⁴

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, kendi bünyesinde kurduğu “Süt Damlaları”, “Çocuk Muayenehaneleri”, “Çocuk Bakım Yurtları”, “Misafirhaneler”²⁵ ve “Sihhi Banyolar”ın yanı sıra “Çocuk Bakıcı Okulu” vasıtasıyla annelere yönelik yürüttüğü sağlık ve eğitim faaliyetleriyle bir yandan çocuk ölümlerinin önüne geçmeye çalışırken, öte yandan yeni Türkiye'nin

¹⁹ Yaşar Baytal, *Atatürk Döneminde Sosyal Yardım Faaliyetleri (1923-1938)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2012, s. 113.

²⁰ *Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşinleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşini (BCA)*, 30.18.1.1 / 4.39.3, 26.11.1921

²¹ Makbule Sarıkaya, “Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Bir Sosyal Hizmet Kurumu: Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 34, Erzurum, 2007, s. 30-31.

²² “Himaye-i Etfal'in altı aylık mesaisi”, *Hakimiyet-i Milliye*, 24 Kânunusani 1923, s. 3.

²³ “Üç Konferans”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, S 77, Şubat 1933, s. 18.

²⁴ Buna göre Kuzey Amerika'da 30, Kabil'de 1, Kıbrıs'ta 7, Marsilya'da 1, Trieste'de 1, Cenevre'de 1, Mısır'da 2 şube, Güney Amerika'da ise 12 temsilcilik kurulmuştu “Himaye-i Etfal Cemiyeti”, *Ahenk*, 18 Nisan 1928, s. 1.

²⁵ Safiye Ali, *Çocuk Kongresinde Beyanatım*, yyy, bty, s. 4.

ihtiyaç duyduğu neslin yetişmesi ve sürekliliğini sağlama yolunda büyük bir çaba ortaya koymuştu. Üstelik bu hizmetleri de “en mühim vatani bir mesele” ve “çok kutsi vazife” olarak değerlendirmişti.²⁶

Ankara-Keçiören’de kurulan “Ana Kucağı” müessesesiyle ağırlıklı olarak bebeklerin bakımını üstlenen cemiyet, Altındağ’da inşa ettirilen Çocuk Sarayı’yla da yeni neslin yetişmesinde ihtiyaç duyulan tüm koşulları içerisinde barındıran bir yapıya kavuşmuştu. Bunun dışında bünyesindeki doktorların öncülüğünde çocuk ölümlerine karşı etkin bir mücadele vermişti. Yalnızca 1926 yılındaki verilere göre Ankara’daki Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti muayenehanesinden faydalanan çocuk sayısı 7624’tü. Bununla birlikte aynı yıl 35 çocuk cemiyet tarafından koruma altına alınmış, 80 çocuğun da yatılı okula kaydı sağlanmıştı. Ayrıca bazı çocuklara elbise, ayakkabı, çorap, palto vb. kıyafet yardımları yapılmıştı.²⁷

Tüm bu çalışmalar göstermekteydi ki Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, her ne kadar şehit ve gazi çocukları ile savaştan etkilenen ailelerin çocukları için kurulmuş olsa da zaman içerisinde sorumluluk sahasını daha da genişletmişti. Artık sadece kimsesiz kalmış çocukların koruyucusu olmakla kalmamış, çocukların ölümcül hastalıklara karşı korunmasında en önemli destekçisi, yeni rejimin ihtiyaç duyduğu neslin inşasına yönelik politikaların uygulayıcısı olmuştu. Bir başka deyişle hem sağlık hem eğitim hem de iâşe yardımlarıyla Cumhuriyet’in ilk yıllarındaki sosyal dayanışma ve yardımlaşma anlayışının örneğini sergilemişti.²⁸

Cemiyet, ilk sayısını 1926’da çıkardığı *Gürbüz Türk Çocuğu* dergisiyle hem vatandaşları bilgilendirmeye çalışmış hem de faaliyetleri hakkında bilgileri kamuoyuyla paylaşmıştı. Ayrıca “Millî Egemenlik Bayramı” olarak kutlanan TBMM’nin açılış yıldönümünün 1927’den itibaren aynı zamanda “Çocuk Bayramı” olarak kutlanmasına da öncülük etmişti.

1930’lu yıllarda Türkiye’de gerçekleştirilmeye çalışılan kültürel dönüşümün önemli bir parçasını teşkil eden dilde sadeleşme çalışmalarından Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti de nasibini almıştı. Söz konusu çalışmaların hız kazandığı süreçte birçok kurumun ismi Türkçeleştirilirken, cemiyetin adı Mustafa Kemal Atatürk’ün önerisiyle “Çocuk Esirgeme Kurumu”na dönüştürülmüştü. Böylece 2 Aralık 1934’e kadar “Türkiye Himaye-i Etfal

²⁶ “Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin Hülâsa-i Mesaisi”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, S 1, Teşrinievvel 1926, s. 17.

²⁷ “Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin Hülâsa-i Mesaisi”, s. 17.

²⁸ Baytal, *age*, s. 115-123.

Cemiyeti” adını taşıyan kurum, bu tarihten itibaren faaliyetlerine “Çocuk Esirgeme Kurumu” olarak devam edecekti.²⁹

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti İzmir Şubesi’nin Kuruluşu, İdari Yapısı ve Kongreleri

İzmir’de Himaye-i Etfal Cemiyeti’ne dair ilk bilgilere Mustafa Necati’nin 12 Şubat 1919’da tarihli *Ahenk* gazetesinde kaleme aldığı “Himaye-i Etfal Cemiyeti Münasebetiyle” başlıklı yazısında rastlanmaktadır. Mustafa Necati bu yazısında özellikle kadınların öksüz ve kimsesiz çocukları korumak amacıyla kendi aralarında bir cemiyet kurmaya giriştiklerinden ve bu hususta hükûmete beyanname vermeye hazırlandıklarından bahsetmekteydi. Cemiyet’in istenen ölçüde faaliyet gösterebilmesi için de İzmir’in tüm Müslüman kadınlarının bu oluşuma destek vermesi gerektiğini belirtmekteydi. 1923 yılının Aralık ayına değin Mustafa Necati’nin yazısının dışında Himaye-i Etfal Cemiyeti’ne dair herhangi bir bulguya rastlanmaması, söz konusu hazırlığın somut bir sonuç vermediğine işaret etmektedir. Fakat Mustafa Necati’nin şu ifadeleri, İzmir’de böylesi bir kuruluşa ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymaktadır:³⁰

“İstanbul’da teşekkül eden ve şimdiye kadar memleketi birçok faydaları dokunan Himaye-i Etfal Cemiyetlerinin çalışma programları tetkik edilerek esaslı bir faaliyet projesi ihzar eylemelerini ve herhalde şimdilik hiç olmazsa iki üç yüz kimsesizi geceli gündüzlü besleyecek, okutacak bir müessesenin küşadını heyet-i idareden rica eyler ve böyle millî teşebbüslerin meydana çıkması içtimai ve teavün hisleriyle ibraz-ı faaliyet edilmesini de memleket için bir faal-i hayır addederim.”

Etfale Muavenet Heyet-i İttihadiyesi’nin Anadolu’daki Türk çocukları için gönderdiği battaniye ve elbiselerin İzmir’de Hilal-i Ahmer Cemiyeti Murahhası Lütfi Bey’e teslim edilmesi,³¹ İzmir’de çocuklarla ilgili sosyal yardım faaliyetlerinin Hilal-i Ahmer Cemiyeti üzerinden yürütüldüğünü göstermekteydi.³²

1921’de kurulan Ankara merkezli Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin 1923’ten itibaren teşkilatlanma sürecine hız verilmişti. Bu süreçte İzmir’de de

²⁹ “Atatürk Çocuk Esirgeme Kurumu’nu adladılar”, *Türk Dili*, 6 İlk Kanun 1934, s. 1; “Çocuk Esirgeme Kurumu”, *Ulus*, 5 İlk Kanun 1934, s. 3; “Çocuk Esirgeme Kurumu”, *Kurum*, 5 Birinci Kanun 1934, s. 2.

³⁰ Mustafa Necati, “Himaye-i Etfal Cemiyeti Münasebetiyle”, *Ahenk*, 12 Şubat 1335, s. 1.

³¹ Besim Ömer, *Etfale Muavenet Beynelmilel İttihadı 1924 senesinde Vîyana ve Budapeşte’de İnikad eden çocuk kongresi*, Matbaa-i Ahmed İhsan ve şürekâsı, İstanbul, 1340, s. 34.

³² Himaye-i Etfal Cemiyeti, Etfale Muavenet Heyet-i İttihadiyesi’ne üye cemiyetlerden birisiydi. Dolayısıyla söz konusu kuruma ait bir yardımın Hilal-i Ahmer Cemiyeti yerine kendi bünyesinde bulunan bir cemiyetin şubesine teslim etmesi beklenirdi.

bir şube açılması düşünülmüştü. Söz konusu karardan hareketle 7 Aralık 1923’te İzmir Orduvi’nde bir toplantı düzenlenmişti. İzmir Valisi Aziz Bey’in (Akyürek) önderliğinde gerçekleştirilen toplantıya³³ Sakarya Mektebi Müdürü Yaşar Hanım, Tatbikat-ı Dersiye Muallimi Mustafa, Eytam Müdür-i Esbakı Hacı Halil, Darülmuallimin Müdürü Ahmet Hikmet, Darüleytam Müdürü Sezai Bey ve Mazhare Nevzat Hanım katılmışlardır. Bu isimler aynı zamanda cemiyetin İzmir Şubesi’nin ilk yöneticileridir.³⁴ Cemiyetin ilk yönetim kurulu toplantısında reisliğe Hacıhasanzade Dr. Ethem Bey, kâtipliğe Darülmuallimin Müdürü Hikmet Bey ve muhasipliğe Hacı Halil Efendi seçilmişlerdi.

2 Ocak 1924’te Hilal-i Ahmer Cemiyeti binasında bir odaya yerleşen Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti İzmir Şubesi yöneticileri, ilk toplantılarını Millî Kütüphane’de yapmışlardı. Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nin kendilerine tahsis ettiği odaya yerleştikten sonra üye kaydına başlayan cemiyet yöneticileri; Tilkilik, Kokaryalı, Bornova, Arap Fırını, Karataş, Alsancak, Eşrefpaşa, Toraman-ı Cedit ve Bayraklı’da üye kayıt çalışması yapmak üzere üçer ya da dörder kadından oluşan gruplar oluşturmuşlar ve özellikle kadınların cemiyete üye olmaları için yoğun çaba sarf etmişlerdi. Bu çabalar kısa sürede sonuç vermiş ve ilk altı aylık zaman diliminde üye sayısı 1200’ü aşmıştı.³⁵

Üyelik çalışmalarında elde edilen başarılı sonucun bir benzeri, teşkilat ağının genişletilmesine yönelik çalışmalarda da alınmıştı. Kuruluş sürecini tamamlar tamamlamaz çevre ilçelerde yeni teşkilatlar oluşturmak üzere harekete geçen cemiyet yöneticileri, kısa sürede Bergama, Ödemiş, Tire, Urla, Çeşme, Menemen, Bayındır, Kuşadası, Foça, Seferihisar ve Kemalpaşa kazalarında teşkilatlanmayı başarmışlardı. Böylece cemiyet, Karaburun³⁶ dışında İzmir’in tüm merkezlerinde teşkilatlanma sürecini tamamlamış bir kurum haline gelmişti. Özellikle Hafız Halil Bey’in öncülüğünde kurulan Ödemiş Şubesi, Küçük Menderes Havzası’ndaki etkinliğiyle kısa sürede önemli bir aşama kaydetmişti.³⁷

³³ “Himaye-i Etfal”, *Ahenk*, 14 Kânunuevvel 1339, s. 2.

³⁴ “Himaye-i Etfal Kongresi”, *Sada-yı Hak*, 25 Haziran 1924, s. 2.

³⁵ “Himaye-i Etfal Kongresi”, *Sada-yı Hak*, 25 Haziran 1924, s. 2.

³⁶ Karaburun Kaymakamı, Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin bu yörede teşkilat kuramamasının nedenini maddi imkânsızlıklara bağlamıştır. “Himaye-i Etfal Kongresi”, *Sada-yı Hak*, 25 Haziran 1924, s. 2; Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin yayın organı olan *Gürbüz Türk Çocuğu* dergisinin 1 Ekim 1926 tarihli sayısında Karaburun’da da şube kurulduğu görülmektedir. Himaye-i Etfal Cemiyeti, *Gürbüz Türk Çocuğu*, 1 Teşrinievvel 1926, S 1, s. 19.

³⁷ Himaye-i Etfal Cemiyeti Ödemiş Şubesi hakkında detaylı bilgi için bk. Günver Güneş, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Ödemiş’in Kimsesiz ve Yoksul Çocukları: Ödemiş Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin Faaliyetleri”, *Kebikeç*, Sayı 19, Aralık 2005, s. 141-156.

Kuruluş süreci hızlı bir şekilde tamamlanan cemiyetin, İzmir'deki ilk kongresi 15 Haziran 1924'te İzmir Orduevi'nde toplanmıştı. Kongre 16'sı kadın, toplam 30 delegenin katılımıyla gerçekleştirilmişti. Kongreye merkezdeki üyelerin dışında çevre kazalardaki şubelerden de katılım sağlanmıştı.³⁸

Cemiyetin İzmir Şube Reisi Dr. Ethem Bey'in konuşmasıyla açılan kongrede divan reisliğine Dr. Ali Ağâh Bey, kâtipliklere ise Hulusi Bey ve Hikmet Bey seçilmişti. Divan kurulunun oluşmasından sonra kongre, Darülmuallimîn Müdürü Hikmet Bey'in faaliyet raporunu okumasıyla devam etmişti. Bu arada cemiyet hesaplarını kontrol için Mazhare Nevzat Hanım ile Seferihisar Delegesi Mustafa Rahmi Bey görevlendirilmişti.³⁹

Cemiyet faaliyet rapor ve hesapları kongreye katılan delegelerce oybirliğiyle onaylanmış ve ardından yönetim kurulu seçimlerine geçilmişti. Yapılan oylamada cemiyetin İzmir Şubesi'nin yönetim kurulu şu şekilde oluşturulmuştu:

Reis: Hacıhasanzade Dr. Ethem Bey

Kâtip: Darülmuallimîn Müdürü Ahmet Hikmet Bey

Muhasip: Eytam Müdür-i Sabıkı Hacı Halil Efendi

Aza: Sakarya Mektebi Müdürü Yaşar Hanım

Aza: Darüleytam Müdürü Sezai Bey

Aza: Mazhare Nevzat Bey

Aza: Zeliha Hayrettin Hanım

Aza: Mustafa Turgut Bey.⁴⁰

Yönetim Kurulu'nun oluşturulmasının ardından sıra genel kongre için Ankara'ya gönderilecek delegelerin seçimine gelmişti. Seçimde genel kongreye katılacak temsilciler olarak Dr. Ali Ağâh Bey ile Darülmuallimîn Müdürü Hikmet Bey belirlenmişti. Ancak Bayındır Delegesi Turgut Bey, İzmir Şubesi adına genel kongreye katılacak delegeler arasında bir kadın üyenin bulunması fikrini ortaya atmıştı. Bunun üzerine kongrede bir kereye mahsus olmak üzere üç delege gönderilmesi kararlaştırılmış ve üçüncü delege olarak da Cevriye İsmail Hanım seçilmişti.

³⁸ Kongreye Seferihisar'dan Mustafa Rahmi Bey, Menemen'den Ahmet Remzi Bey, Foça-i Atık'ten Op. Adil Bey, Tire'den Muallim Hulusi Bey, Bayındır'dan Erkek Lisesi Almanca Muallimi Turgut Bey ve Kemalpaşa'dan Dr. Feyzi Bey katılım sağlamışlardı. "Himaye-i Etfal Senelik Kongresi", *Sada-yı Hak*, 16 Haziran 1924, s. 2.

³⁹ "Himaye-i Etfal Senelik Kongresi", *Sada-yı Hak*, 16 Haziran 1924, s. 2.

⁴⁰ *Himaye-i Etfal Senelik Kongresi*, s. 2.

Seçimlerin tamamlanmasının ardından Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa’nın eşi Latife Hanım’a kongre adına teşekkür edilmesine yönelik öneri oybirliğiyle kabul edilmiş ve kongre, divan reisi Dr. Ali Agâh Bey’in konuşmasıyla kapanmıştı.

Cemiyetin İzmir şubesi’nin ikinci kongresi, ilkinden bir yıl sonra, 1 Haziran 1925’te toplanmıştı. Vilayet Salonu’nda gerçekleştirilen kongre, şube reisi Dr. Ethem Bey’in konuşmasıyla açılmıştı. Dr. Ethem Bey’in konuşmasının ardından kongrenin divan reisliğine Belediye Reisi Aziz Bey (Akyürek), kâtipliklere ise Dr. Behçet Salih Bey ile Mehmet şevki Bey seçilmişlerdi.⁴¹

Darüluallimîn Müdürü Hikmet Bey’in faaliyet raporunu okumasının ardından üyeler, cemiyetin mevcut faaliyetleri ve gelecekte yapılmasını bekledikleri çalışmalar hakkında görüşlerini beyan etmişlerdi. Bu arada cemiyet hesabının incelenmesi için Foça Delegesi Raşit Bey, Ödemiş Delegesi Hafız Halil Bey ile Bıakızade Hakkı Bey’in bulunduğu bir komisyon oluşturulmuş, yapılan incelemelerden sonra faaliyet ve hesap raporları kongre üyeleri tarafından tasdik edilmişlerdi.

Raporların tasdikinin ardından cemiyet yöneticilikleri için oylamaya geçilmişti. Yapılan oylamada cemiyetin İzmir şubesi’nin yönetimi şu isimlerden olmuştu:

Dr. Ethem Bey, Darüluallimîn Mektebi Müdürü Hikmet Bey, Darüleytam Müdürü Sezai Bey, Hacı Halil Bey, Emine Yaşar Hanım, Dr. Behçet Salih Bey, Mazhare Nevzat Hanım, Mehmet şevki Bey, Zehra Hanım ve Mediha Hanım.

Genel Kongre’de İzmir şubesini temsil edecek delegeliğeyse İzmir Belediye Reisi Aziz Bey seçilmiş ve kongre Aziz Bey’in divan reisi sıfatıyla yaptığı kapanış konuşmasıyla sona ermişti.⁴²

Cemiyetin İzmir şubesi’nde görev alan kişilerin farklı meslek gruplarından olması bir yana, toplumun farklı kesimlerinden oluşması dikkate değer bir husustur. İlk dönemlerde sağlıkçı ve eğitimcilerin ağırlıklı olarak yer aldıkları cemiyet kadrosuna, zaman içerisinde bankacılar ve muhasebeciler de dâhil olmaya başlamışlardı. 6 şubat 1928 tarihli kongrede bu hususu net bir şekilde görmek mümkündü. Vilayet Salonu’nda gerçekleştirilen kongre, şube kâtihi Hikmet Bey’in konuşmasıyla başlamıştı.⁴³ Açılışın ardından kongrenin divan

⁴¹ “İzmir Vilayeti Himaye-i Etfal Kongresi”, *Ahenk*, 2 Haziran 1925, s. 2.

⁴² “İzmir Vilayeti Himaye-i Etfal Kongresi”, s. 2.

⁴³ şube Reisi Dr. Ethem Bey, geçirdiği rahatsızlık nedeniyle kongreye katılamamıştı. “Himaye-i Etfal Kongresi”, *Ahenk*, 6 şubat 1928, s. 1.

reisliğine Sıhhiye Müdürü Lütfü Bey, kâtipliğe ise Dr. Ethem Vassaf Bey seçilmişti.

Gündem maddesi gereğince Hikmet Bey tarafından yönetime ait faaliyet raporu okunmuş ve söz konusu rapor kongreye katılan üyeler tarafından oybirliğiyle kabul edilmişti. Muhasebe-i Hususiye Müdürü Tahsin Bey, İş Bankası Müdürü Firuz Bey ve Ziraat Bankası Müdürü Cevdet Bey tarafından incelenen hesap raporu da aynı şekilde tasdik edilmişti.⁴⁴

Yapılan oylamada Dr. Ethem Bey yeniden cemiyetin reisliğine seçilmiş, yürütme kurulunda ise Dr. Şükrü Osman, Sezai Bey, Erkek Muallim Mektebi Müdürü Hikmet Bey ve Sakarya Mektebi Müdürü Yaşar Hanım yer almışlardı.⁴⁵ Genel kurulda İzmir şubesini temsil edecek delegeliklere ise Sıhhiye Müdürü Lütfü Bey ile Erkek Muallim Mektebi Müdürü Hikmet Bey seçilmişlerdi.⁴⁶

Cemiyetin İzmir Şubesi'nin kuruluşunda ve sonrasındaki kongrelerinde görev alan yöneticilerin büyük çoğunluğu kentin önde gelen simalarıydı. Kimisi ünlü bir doktor, kimisi okul yöneticisi, kimisi kent bürokrasisinde yer alan isimlerdi. Üstelik valinin ve belediye reisinin cemiyetin faaliyetleriyle yakın bir ilişkisi vardı. Ayrıca yöneticilerin hemen hemen hepsi eğitilmiş kişilerdi. Cemiyetin toplum nezdinde saygın bir konuma gelmesinin arka planında da bu hususlar bulunmaktaydı.⁴⁷ Örneğin 21 Mart 1929'da Millî Kütüphane Sinema Salonu'nda gerçekleştirilen kongre de bu hususta örnek teşkil etmişti. Söz konusu kongrede divan reisliği görevini Vali Kazım Paşa (Dirik) üstlenmiş, kâtiplik görevini ise İzmir basınının önde gelen iki temsilcisi; Mehmet Şevki Bey ile Zeynel Besim Bey yürütmüştü.⁴⁸ Bu kongre, cemiyeti İzmir'deki bazı sosyal yardımlaşma kuruluşlarının bileşkesi haline getirmişti. Şöyle ki kentin önemli meslek ve sosyal yardım kuruluşları arasında yer alan Yardımcı Hemşireler Cemiyeti, bu kongrede Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne dâhil olmuştu. Ayrıca Hilal-i Ahmer Cemiyeti Reisi Sezai Bey ve Tayyare Cemiyeti Reisi Şükrü Bey de yeni yönetimde yer almışlardı ki bu gelişme, söz konusu kuruluşlarla eşgüdümün daha da sıklaşacağına işaret etmekteydi.

Kongrede Mehmet Şevki Bey şube reisliğine seçilmiş, yönetim kurulu ise Hilal-i Ahmer Cemiyeti Reisi Sezai Bey, Tayyare Cemiyeti Reisi Şükrü Bey, Dr. İzzet Bey, Dr. Ethem Bey, Dr. Osman Nuri Bey, Dr. Yusuf Ziya Bey, Eczacı

⁴⁴ "Himaye-i Etfal Kongresi", *Ahenk*, 6 Şubat 1928, s. 1.

⁴⁵ "Himaye-i Etfal Kongresi", *Ahenk*, 9 Şubat 1928, s. 1.

⁴⁶ "Himaye-i Etfal Kongresi", *Ahenk*, 6 Şubat 1928, s. 1.

⁴⁷ Sarıkaya, *Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti 1921-1935*, s. 68.

⁴⁸ "Himaye-i Etfal Kongresi", *Anadolu*, 22 Mart 1929, s. 1.

Ferit Bey, Maarif Emini Fuat Bey, Balcızaade Hakkı Bey ve Cevahircizade Sabri Bey’den oluşmuştu. Ayrıca o dönemin gazetelerinde bu yönetime “*mükemmil*” (tamamlayıcı) olarak Sabire Yunus Hanım, Rukiye Avni Hanım, Zekiye Süruri Hanım, Neriman Süleyman Hanım ve Zehra Mehmet Hanım’ın seçildiği belirtilmişti.⁴⁹

Cemiyet faaliyetlerinin ve etki alanının genişlemesine paralel olarak milletvekillerinin de cemiyeti temsil noktalarında yer almaya başladıkları görülmüştü. Örneğin 1929’daki kongrede cemiyetin İzmir Şubesi’ni temsilen genel kongre delegeliklerine ilk kez İzmir Milletvekilleri seçilmişti.⁵⁰ Ayrıca Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) Umumî Kâtibi Recep Bey (Peker), CHF Müfettişlerine gönderdiği talimatta Hilal-i Ahmer ve Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti gibi kuruluşlarda fırka tarafından gösterilecek adayların kongreden on beş gün evvel tespit edilmesini istemişti.⁵¹ Bu talep, 27 Mart 1930 tarihli kongrede karşılık bulmuştu. CHF İl Merkezi’nde toplanan kongrenin divan reisliğini bir önceki kongrede olduğu gibi, yine Vali Kazım Paşa üstlenmişti. Divan kâtipliği görevini de Nebil Bey yürütmüştü. Cemiyetin İzmir Şube Reisi Cevahircizade Sabri Bey, okuduğu faaliyet raporunda cemiyetin çalışmalarını iki ayrı başlıkta toplamıştı. Bunlardan birincisi 1929’daki kongreden sonra oluşturulan Mehmet Şevki Bey liderliğindeki yönetime ait olan faaliyetler, ikincisiyse kendi reisliğinde oluşturulan yönetime ait olan faaliyetlerdi. Yönetime ait faaliyet ve hesap raporlarının kongreye katılan üyelerce tasdik edilmesinden hemen sonra seçimlere geçilmişti.

Seçimlerde “*fırka namzet*” olarak nitelendirilen⁵² ve kongreye katılanlarca seçilen yönetim kurulu şu isimlerden oluşmuştu: Cevahircizade Sabri Bey, Balcızaade Hakkı Bey, Maarif Emini Fuat Bey, Dr. İzzet Bey, İkbal Kütüphanesi Sahibi Hüseyin Hüsnü Bey, Dr. Osman Bey, Mithat Bey, Eczacı Faik Bey ve Saada Hanım.

Yedek üyeliklerdeyse Dr. Ramih Bey, Şükrü Nuri Bey, Suat Fuat Bey, Zekiye Süruri Hanım ve Zehra Mehmet Hanım yer almışlardı.⁵³

⁴⁹ Himaye-i Etfal Kongresi, s. 1.

⁵⁰ Seçilen isimler İzmir Milletvekili Kamil Bey ile İzmir Milletvekili Münir Bey idi. Himaye-i Etfal Kongresi, s. 1.

⁵¹ BCA, Cumhuriyet Halk Partisi, 490.1.0.0 / 1.3.4., 01.07.1929.

⁵² Himaye-i Etfal, *Hizmet*, 28 Mart 1930, s. 2.

⁵³ Himaye-i Etfal, s. 2.

1929'daki kongrede genel kurul delegelikleri için yapılan uygulama bu kongrede de devam etmiş, genel kurul delegeliklerine İzmir Milletvekilleri Vasıf Bey, Osmanzade Hamdi Bey ve Rahmi Bey seçilmişlerdi.⁵⁴

Kongrenin sonunda Cumhurreisliği'ne, Başvekalet'e, Büyük Millet Meclisi Reisliği'ne, Sıhhiye Vekaleti'ne ve cemiyetin genel merkezine saygı telgrafları çekilmesine yönelik sunulan teklif oybirliğiyle kabul edilmiş ve kongre sona ermişti.

Bir sonraki kongre, 13 Nisan 1931'de Verem Mücadele Cemiyeti Konferans Salonu'nda gerçekleştirilmişti. Kongrenin divan reisliğine Vali Kazım Paşa, kâtipliklerineyse Tayyare Cemiyeti Reisi Şevki Bey ile Anadolu gazetesi müdürü İbrahim Bey seçilmişti.

Cemiyetin İzmir Şube Reisi Cevahircizade Sabri Bey'in faaliyet raporunu okumasıyla devam eden kongrede İzmir Belediye Reisi Sezai Bey, Dr. Sami Salih, Çiftçi Necati Bey, Eczacı Lütfü Bey, Asım İsmet Bey, Sıhhat Müdürü Lütfü Bey ve Muslihittin Ali Bey söz alarak cemiyetin faaliyetleri hakkında görüşlerini dile getirmişlerdi. Yapılan görüşmelerin ardından faaliyet raporu ibra edilmişti.

Cevahircizade Sabri Bey reisliğindeki yönetime teşekkür eden Vali Kazım Paşa, gündem maddesi gereğince seçimlere geçileceğini açıklamıştı. Yapılan oylamada cemiyetin 1931-1932 dönemi İzmir Şube Yönetimi Dr. Memduh Bey'in reisliğinde, şu isimlerden oluşmuştu:

Vali Kazım Paşa'nın eşi Maide Kazım Hanım, Dr. Saada Hanım, Muallim Zübeyde Hanım, Rukiye Avni Hanım, Dr. Osman Nuri Bey, Av. Nuri Fettah Bey, Maarif Emini Mithat Bey, Maarif Vekâleti Müfettişi Hikmet Bey, Erkek Muallim Mektebi Müdürü Refet Bey, Lise Müdürü Hilmi Bey, Muslihittin Ali Bey, Necati Bey, Mustafa Rahmi Bey ve Tüccar Alaiyeli Halim Bey.

Yedek üyeliklere de asım İsmet Bey, Maarif Mümeyyizi Hakkı Bey, Cevahircizade Sabri Bey, Dr. İzzet Bey ve Dr. Kamran Bey seçilmişti.⁵⁵

1931'deki kongrede kadın ağırlıklı bir yönetim oluşturulduğu görülmektedir. Esasen kuruluşundan itibaren kadınların cemiyet içerisinde etkin olduklarını söylemek mümkündür. Ancak kadınlar ilk kez bu denli etkin bir seviyeye ulaşmışlardı. Bu tablonun oluşmasında 1930'dan itibaren kadınların siyasal ve sosyal alanda görünürliğini artırmaya yönelik hamlelerin etkisi yadsınmaz. Üstelik Vali Kazım Paşa gibi güçlü bir bürokratin eşinin yönetim kadrosunda yer alması, kadınların bu hususta cesaretlendirilmeleri ve etkinleşmeleri

⁵⁴ Himaye-i Etfal, s. 2.

⁵⁵ "Himaye-i Etfal Cemiyeti", *Anadolu*, 14 Nisan 1931, s. 3.

açısından önemli bir gelişmeydi.⁵⁶ Ayrıca 28 Mayıs 1931’de Vali Kazım Paşa önderliğinde gerçekleştirilen toplantıda da cemiyetin İzmir Şubesi bünyesinde faaliyet göstermesi amacıyla bir Hanımlar Faal Kolu oluşturulması kararlaştırılmıştı.⁵⁷

Kadınların yönetim içerisindeki ağırlığı nispeten bir sonraki kongrede de sürmüştü. 22 Mart 1932’de gerçekleştirilen kongrede Sabık Maarif Emini Mithat Bey, Lise Müdürü Hilmi Bey, Erkek Muallim Mektebi Müdürü Refet Bey, Kız Lisesi Müdürü Haydar Bey, Diş Doktoru Abdullah Naci Bey, Maarif Vekâleti Müfettişi Hikmet Bey, Av. Nuri Fettah Bey, Dr. Hüseyin Hulki Bey, Dr. Memduh Bey, Muallim Rahmi Bey ve Muallim Kadri Bey gibi isimlerin bulunduğu yönetim listesi seçilmişti. Bu listede önceki yönetimden Maide Kazım Hanım, Rukiye Avni Hanım ve Zübeyde Hanım da yer almıştı. Açıklanan listeye göre Saada Hanım yönetimdeki görevinden ayrılmıştı.⁵⁸

1932’deki kongredeyse eğitimcilerin ağırlıkta oldukları gözlenmişti. Yönetimde eğitimcilere ağırlık verilerek Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin kuruluş felsefesini ve misyonunu eğitimciler yoluyla öğrencilere aktarmanın, dolayısıyla bu değerleri gelecek nesillere aşılayanın amaçlanmış olması kuvvetle muhtemeldi. Nitekim 1934’teki kongrede seçilen yönetim kurulu da benzer bir nitelik taşımıştı.⁵⁹

21 Mayıs 1934’te CHF İzmir Vilayet Reisliği Salonu’nda gerçekleştirilen kongrenin divan reisliğine CHF Vilayet İdare Heyeti Reis Vekili İsmail Hakkı Bey, kâtipliklereyse Maarif Müdür Muavini Hakkı Bey ile Nebil Bey seçilmişlerdi.

Faaliyet ve hesap raporlarının okunup aklanmasının ardından gerçekleştirilen seçimlerde yönetim kurulunda Erkek Lisesi Müdürü Hilmi Bey, Kız Lisesi Müdürü Haydar Bey, Muallim Mithat Bey, Muallim Mustafa Rahmi Bey, Muallim Kadri Bey, Maarif Müdür Muavini Hakkı Bey, Ziraatçı Rahmi Bey, Av. Nuri Fettah Bey, Eczacı Faik Bey, 3. Noter Tahsin Bey, Diş Doktoru Fahir

⁵⁶ Bu arada Dr. Memduh Bey, şube reisliği görevinden istifa ederek, yerini Mithat Bey’e bırakmıştı. “Himaye-i Etfal”, *Yeni Asır*, 3 Eylül 1931, s. 2; Himaye-i Etfal Reisi, *Anadolu*, 3 Eylül 1931, s. 2.

⁵⁷ “Himaye-i Etfal Süt Damlası Öksüzler Yurdu”, *Yeni Asır*, 29 Mayıs 1931, s. 2.

⁵⁸ “Himaye-i Etfal Pehlivan Güreşleri Tertip Ediyor”, *Anadolu*, 23 Mart 1932, s. 2; Himaye-i Etfal, *Yeni Asır*, 23 Mart 1932, s. 2.

⁵⁹ Himaye-i Etfal Cemiyeti İzmir Şubesi’nin 1933’teki kongresine ait kayıtlarına hiçbir yerde rastlamak mümkün olmamıştır. Aynı şekilde dönemin yerel basınında da cemiyetin resmi organı *Gürbüz Türk Çocuğu* dergisinde de şubenin 1933 yılına ait idari yapısıyla veya kongresiyle ilgili herhangi bir bilgi görülmemiştir. Dolayısıyla 1933’teki gelişmelerin akıbet belli değildir.

Rüştü Bey, Dr. Abdullah Naci Bey, Rukiye Avni Hanım, Maide Kazım Hanım ve Benal Nevzat Hanım yer almışlardı.⁶⁰

Bu kongre, “Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti” adıyla gerçekleştirilen son kongre olmuştu. 1930’lu yıllardaki Türkçeleştirme çalışmaları kapsamında, -daha önce de belirtildiği üzere- Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin adı “Çocuk Esirgeme Kurumu”na dönüştürülmüştü.

14 Nisan 1935’te gerçekleştirilen kongre de kurumun yeni ismiyle gerçekleştirilen ilk kongre olmuştu. Veremle Mücadele Cemiyeti Salonu’nda gerçekleştirilen kongreyi takip edenler arasında Vali Kazım Dirik ile Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) İzmir Vilayet Reisi Avni Doğan da bulunmaktaydı.

Kurumun yönetimine aday gösterilenler yine CHP tarafından belirlenmişti. Dolayısıyla cemiyetin adı değişmişti ama işleyişi değişmemişti. Fakat cemiyetin yapısında kısmi bir değişiklik meydana gelmişti. Örneğin yönetimde kadınların sayısı azaltılmış, eğitimcilerin ağırlığı da hafifletilmişti. Söz konusu kongrede yeni yönetim kuruluna şu isimler seçilmişlerdi:

Dr. Fikret Tahsin Bey, Dr. Osman Yunus Bey, Dr. Necmettin Bey, Muallim Mithat Bey, Eczacı Hamdi Nüzhet Bey, Eczacı Kemal Kamil Bey, Av. Süleyman Faik Bey, Av. Nahit Hilmi Bey, Tüccar Mazhar Nurullah Bey ve Tüccar Şerifzade Selahattin Bey.⁶¹

Kongrede seçilen kadronun niteliği, Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti’nden Çocuk Esirgeme Kurumu’na dönüşen kurumun artık pratikte ihtiyaç duyulacak niteliklere sahip kadrolarca yönetileceğini ve kadro oluşumunda mesleki dengenin ön plana çıkarılacağını göstermişti.

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti İzmir Şubesi’nin Faaliyetleri

Kurulduğu dönemde savaştan etkilenen ailelerin çocuklarını korumaya odaklanan ve süreç içerisinde yeni rejime bağlı bir nesil yaratma misyonuna istinaden tüm çocukları hedef kitlesi haline getiren Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin amaçları, İzmir Şubesi’nin faaliyetlerinde belirleyici olmuştu.

Türkiye’nin nüfus yapısı; savaşlar, göçler, toprak kayıpları ve olumsuz sağlık koşulları nedeniyle yeni bir nüfus stratejisini zorunlu hale getirmişti. Bu stratejide doğurganlığın artması, çocukların sağlıklı bir şekilde büyümeleri ve çocuk ölümlerinin azaltılması büyük önem arz etmekteydi. Bu nedenle çocukların sağlıklı bir şekilde büyüebilmeleri için gerekli önlemler almak, cemiyet faaliyetlerinde esas amaçlardan birisini teşkil etmişti.

⁶⁰ “Himaye-i Etfal Kongresi toplandı”, *Anadolu*, 22 Mayıs 1934, s. 3.

⁶¹ “Çocuk Esirgeme Kurumu Yıllık Kongresi”, *Anadolu*, 15 Nisan 1935, s. 3.

Çocukların özellikle de bebeklik döneminde sağlıklı beslenebilmeleri ve hastalıklara maruz kalmamaları için basın yoluyla öneriler sunulmuş ve bilinçlendirme faaliyetleri yürütülmüştü. *Ahenk* gazetesinde, muhtelif zamanlarda “Himaye-i Etfal Tavsiyeleri” adı verilen köşede yayınlanan yazılarda çocukların beslenme şekillerine sık sık vurgu yapılmıştı. Bu yazılarda özellikle anne sütünün önemine dikkat çekilmişti.⁶² Ayrıca çocuk ölümlerinde büyük paya sahip ishale yönelik alınması gereken önlemler ve kabızlık durumunda uygulanacak yöntemler hakkında bilgiler verilmiş ve mide ile bağırsak rahatsızlıklarının giderilebilmesi için öneriler sunulmuştu.⁶³

Cemiyet’in İzmir Şubesi’nin basın yoluyla yapmaya çalıştığı bilgilendirme faaliyetlerinin ve çocuk sağlığına yönelik çalışmalarının yetersiz kaldığı, cemiyetin ikinci olağan kongresinde ortaya çıkmıştı. Kongrede söz alan çocuk doktoru Behçet Salih Bey (Uz), kentteki çocuk vefatının %60 civarında olduğunu ifade etmiş ve annelerin bilinçlendirilmesine yönelik faaliyetlerin arttırılmasının önemini vurgulamıştı.⁶⁴

Cemiyet, 1927’nin Kasım ayında çocuk sağlığı konusunda önemli bir adım atmış ve Memleket Hastanesi yakınında, Beyler Sokağı’nda bir çocuk bakım evi açmıştı. İlk aşamada her gün saat 10.00-12.00 arasında açık olması planlanan bakımevinde kimsesiz çocukların bakılacağı duyurulmuştu.⁶⁵ Tedavi ve ilaç hizmetlerinin fakir aileler için ücretsiz, ihtiyaç sahibi olmayan aileler içinse 25 kuruş karşılığında⁶⁶ yürütüldüğü çocuk bakımevinin faaliyeti kısa sürede tüm çocuklara hizmet verecek şekilde yeniden düzenlenmişti. Buna göre cumartesi günleri saat 13.00-14.00’te Dr. Behçet Salih Bey’in, Pazartesi günleri saat 13.00-14.00’te Dr. Ethem Bey’in ve Perşembe günleri saat 13.00-14.00’te de Dr. Ali Ağâh Bey’in ücretsiz muayene hizmeti sunmaları öngörülmüştü.⁶⁷ İlk iki ayda

⁶² 11 Ağustos 1924 tarihli *Ahenk* gazetesinde inek sütüyle beslenen çocukların anne sütüyle beslenenler gibi gürbüz olmadıklarına dikkat çekilirken, “*terkeip itibarıyla eşek sütü valide sütüne müşabihdir*” denilerek anne sütünün yetersiz kaldığı durumlarda çocukların eşek sütüyle beslenmeleri önerilmektedir. “Himaye-i Etfal Tavsiyeleri”, *Ahenk*, 11 Ağustos 1340, s. 1.

⁶³ “Himaye-i Etfal Tavsiyeleri”, *Ahenk*, 12 Ağustos 1340, s. 1; “Himaye-i Etfal Tavsiyeleri”, *Ahenk*, 14 Ağustos 1340, s. 1.

⁶⁴ “İzmir Vilayeti Himaye-i Etfal Kongresi”, *Ahenk*, 2 Haziran 1341, s. 2.

⁶⁵ “Himaye-i Etfal Çocuk Bakım Evi”, *Anadolu*, 7 Teşrinisani 1927, s. 1.

⁶⁶ Mehmet Karayaman, *20. Yüzyılın İlk Yarısında İzmir’de Sağlık*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, İzmir, 2008, s. 265.

⁶⁷ “Himaye-i Etfal”, *Ahenk*, 7 Nisan 1928, s. 3.

çocuk bakımevinde tedavi edilen ve ilaç yardımı sağlanan çocukların sayısı 835'i bulmuştur.⁶⁸

Cemiyet, 1928 Eylül'ünde de gebelere ve annelere hizmet verecek bir bakım evi açmıştı. Çocuk bakımevinin olduğu yerde açılan bakımevinde tıpkı çocuklarda olduğu gibi, gebelere ve annelere ücretsiz tedavi ve ilaç hizmetleri sunulmuştu. Kadın Hastalıkları ve Doğum Uzmanı Dr. Cemal Bey'in görev yaptığı⁶⁹ bakımevinin faaliyete geçmesi, esasında çocuk ölümleriyle mücadelenin daha geniş bir sathı yayılmaya çalışılmıştır.

1928 yılı verilerine göre Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti İzmir Şubesi'ne ait çocuk bakımevinde muayene edilen çocukların sayısı 5558, gebe ve annelere yönelik bakım evinde muayene edilen gebe ve annelerin sayısıysa 143'e ulaşmıştı. Her iki bakımevinde muayene edilenlere ilaçlar da ücretsiz olarak verilmişti.⁷⁰

1929 yılında 4908 çocuğun yararlandığı çocuk bakımevi,⁷¹ 1930'lu yılların başından itibaren büyütülmek istenmiş, bu kapsamda ilk olarak doktor sayısı artırılmıştı.⁷²

Cemiyetin İzmir'deki faaliyetlerinde sağlıklı nesillerin yetişmesine yönelik çabalar kadar dikkat çeken bir diğer husus da çocukların sosyal gelişimlerine katkıda bulunacak ortamların oluşturulmasına yönelik gayretlerdi.

Cemiyetin İzmir'deki yöneticileri göreve başlar başlamaz ilk iş olarak İzmir Belediyesi'ne başvurarak Tilkilik'te bir çocuk bahçesi oluşturulmasını talep etmişlerdi. Hatta bu hususta hazırlanmış bir planı da belediyeye sunmuşlardı.⁷³ Plan belediye tarafından derhal sahiplenilmiş ve Tilkilik'te çocuk bahçesi oluşturulması için hazırlıklara başlanmıştı. Bu girişim, çocuklara yönelik sosyal donatı alanlarının çeşitlendirilmesi hususunda yeni fikirlerin ortaya çıkmasına da vesile olmuştu. Öyle ki İzmir Belediye Reisi Aziz Bey'in (Akyürek) girişimleriyle Maşatlık mevkiinde (bugünkü Bahri Baba Parkı'nın olduğu yerde) bir park inşa edilmiş ve parkın içerisinde çocuk bahçesi oluşturulmuştu. İp atlama, atlıkarınca vb. oyun gruplarıyla donatılan çocuk bahçesinin zemini kumlarla kaplanmıştı.

⁶⁸ "Himaye-i Etfal'in Meşkûr Faaliyeti", *Ahenk*, 2 Şubat 1928, s. 2.

⁶⁹ "Gebelere ve annelere bakım evi açıldı", *Ahenk*, 27 Eylül 1928, s. 2.

⁷⁰ "Himaye-i Etfal Kongresi", *Anadolu*, 22 Mart 1929, s. 1-2.

⁷¹ "Himaye-i Etfal", *Hizmet*, 28 Mart 1930, s. 2.

⁷² "Himaye-i Etfal", *Yeni Asır*, 23 Mart 1932, s. 2.

⁷³ "Çocuk Parkı Planı", *Türk Sesi*, 15 Şubat 1924, s. 2.

Böylece olası kazalar karşısında çocukların maruz kalacakların hasara karşı etkin bir önlem alınmıştı.⁷⁴

Cemiyetin çocukların sosyal gelişimlerine katkı sunmak amacıyla gerçekleştirdiği bir diğer faaliyette çocuklara sinema filmleri izlettirmektir. Çocukların ahlaki ve sıhhi terbiyelerin uygun filmlerin bazen ücretsiz, bazen de cüzi meblağlar karşılığında muhtelif sinemalarda gösterilmesini sağlayan cemiyet yöneticileri, söz konusu filmleri kazalardaki teşkilatlara da göndermişti.⁷⁵ Bununla birlikte özellikle 23 Nisan Çocuk Haftası kapsamında eğlenceli oyunlar aracılığıyla çocukların sosyalleşmesine büyük ölçüde katkı sağlanmıştı. Bu organizasyonların TBMM’nin açılış yıldönümü olan 23 Nisan’a denk gelen haftada düzenlenmesi, genç rejimin yeni nesillere aşılmasını da kolaylaştırmıştı.

Sosyal yardımlar yoluyla çocukların temel ihtiyaçlarını karşılamak ve eğitim hayatlarını sürdürebilmelerine imkân tanımak, Cemiyet’in faaliyetlerinde önemli bir yere sahipti ve bunlar kuruluş süreci tamamlanır tamamlanmaz başlamıştı. İlk altı aylık zaman diliminde 394 çocuğa fotin, 87 çocuğa fanila, 306 çocuğa çorap dağıtmıştı. Ayrıca Erkek Lisesi’nde öğrenim gören iki öğrencinin ebeveynlerini kaybetmesi nedeniyle okula olan borçlarını yılsonuna kadar cemiyet üstlenmiş ve böylece eğitimlerinin devamını sağlamıştı. Cemiyet, barınmak amacıyla şubeye başvuran çocukların tamamını da İzmir Darüleytami’na veya çocuk yurduna yerleştirmişti. Üstelik sokakta yaşayan kimsesiz çocukların toplanması hususunda da polise başvurmuştu.⁷⁶

Maddi güçlük çeken ailelerin evden çıkamayacak derecede hasta olan çocuklarının tedavisi için zaman zaman evlere doktor gönderen şube, bazı çocukların ailelerine “süt parası” adıyla maaş bağlamıştı.⁷⁷

Çocukların gündelik hayatta ihtiyaç duydukları fotin, fanila ve çorap gibi malzemeleri temin etmeyi, fakir öğrencilerinin okul paralarını ödemeyi, kimsesiz çocukları yurda yerleştirmeyi, sinema filmleri göstermeyi, ihtiyaç sahibi çocuklara ders malzemesi vermeyi ve hasta çocukları tedavi etmeyi sürdüren Cemiyet’in sıhhi ve terbiyevi nitelikli bu yardımları sonraki yıllarda da devam etmişti.⁷⁸ Örneğin 1927 yılı boyunca iki şehit çocuğu Ticaret ve Lisan Mektebi ile Sanatlar Mektebi’ne yerleştirilmiş, 17 çocuğun ders malzemeleri karşılanmış

⁷⁴ “İzmir’de Çocuk Bağçesi”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, S.14, Teşrinisani 1927, s. 28.

⁷⁵ “Himaye-i Etfal Kongresi”, *Sada-yı Hak*, 25 Haziran 1924, s. 2.

⁷⁶ “Himaye-i Etfal Kongresi”, s. 2.

⁷⁷ “Himaye-i Etfal Kongresi”, s. 2.

⁷⁸ O.G., “Cemiyetimizin (İzmir) Merkezi”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, S 5, Şubat 1927, s. 35.

ve 27 kimsesiz kız çocuğu terzi ve bıçkı mekteplerine kaydedilmişti.⁷⁹ 1928 yılındaysa 75 çocuk cemiyet aracılığıyla mekteplere ve imalathanelere yerleşmişti.⁸⁰ “Büyük Buhran” olarak nitelendirilen ekonomik krizin patlak verdiği 1929 yılında da 23 kız çocuğu bıçkı yurtlarına yerleştirilirken,⁸¹ 47 öğrencinin parasız ve yatılı olarak öğrenim görmeleri sağlanmıştı. Ayrıca 88 öğrenciye kitap ve defter gibi malzeme desteği verilmişti.⁸² 1930 yılında cemiyet vasıtasıyla giyim ve eğitim malzemesi ihtiyaçları karşılanan çocuk sayısı 425’i bulmuştu.⁸³ Ertesi yıl da kimsesiz 8 öğrencinin ders malzemeleri karşılanmış, yardıma muhtaç 4 kız öğrencinin ders malzemeleri ve okul ücretleri hususundaki ihtiyaçları giderilerek Bıçkı ve Dikiş Yurtları’na yerleşmeleri sağlanmıştı. Üstelik 28 çocuğun daha eğitim hayatlarına devam etmelerine imkân tanınmıştı.⁸⁴ Eğitim yardımının yanı sıra cemiyetin sosyal ve sıhhi yardımlarından istifade eden çocukların sayısıysa binlerle ifade edilen rakamlara ulaşmıştı.⁸⁵

Cemiyet, 14 Aralık 1926 yılında Süt Damlası müessesesini faaliyete geçirerek fakir ailelerin çocuklarına ücretsiz pastörize süt desteği sağlamıştı.⁸⁶ Müderris Servet Fehim Bey’in sorumluluğunda⁸⁷ çalışmalarını sürdüren Süt Damlası Müessesesi, otomobiller aracılığıyla pastörize sütleri çocuklara ulaştırmaya çalışmıştı. Basmane’de, Gazi Paşa Bulvarı’nın girişinde inşa edilen tek katlı yapıda⁸⁸ hizmet veren Süt Damlası müessesesi Paris’ten getirilen makinelerle donatılmıştı.⁸⁹ Sütlerin pastörize ve homojenize edildiği müessesede, dileyen

⁷⁹ “Himaye-i Etfal’in Meşkûr Faaliyeti”, *Abenk*, 2 Şubat 1928, s. 2.

⁸⁰ Bu çocukların 5 tanesi yetim kalmış olması, 18 tanesi okumak amacıyla İzmir’e gelip sefaletle karşı karşıya kalması nedeniyle gönderilmişlerdi. “Himaye-i Etfal Kongresi”, *Anadolu*, 22 Mart 1929, s. 1-2.

⁸¹ Bunların 7’sinin masrafını cemiyet üstlenmiştir.

⁸² “Himaye-i Etfal”, *Hizmet*, 28 Mart 1930, s. 2.

⁸³ “Himaye-i Etfal”, *Hizmet*, 4 Kânunuevvel 1930, s. 3.

⁸⁴ “Himaye-i Etfal Cemiyeti”, *Anadolu*, 14 Nisan 1931, s. 1,3.

⁸⁵ Suad Yurdkoru, *İzmir Şehir Rehberi 1941*, Meşher Matbaası, İzmir, 1941, s. 141.

⁸⁶ 15 Mart 1928 tarihli *Anadolu* gazetesinde yer alan bir habere göre fakir ailelerin çocukların ücretsiz olarak verilen sütler, ihtiyaç sahibi olmayan ailelere 6 şişesi 30 kuruştan satılmaktaydı. “Süt Damlası”, *Anadolu*, 15 Mart 1928, s. 3.

⁸⁷ “İzmirimizin iftihar ettiği müesseselerinden: Süt Damlası Bu Salı İşe Başlıyor”, *Anadolu*, 13 Kânunuevvel 1926, s. 1.

⁸⁸ Söz konusu yapının olduğu yerde günümüzde Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı İzmir İl Müdürlüğü binası bulunmaktadır.

⁸⁹ O.G., agm, s. 36.

vatandaşlar sütlerini tahlil ettirebilme imkânına da sahiptilerdi.⁹⁰ Süt Damlası’nın nihai gayesi, sütle beslenen çocuklar arasında %30’ları aşan⁹¹ ölüm oranının önüne geçmek ve gelecek neslin sağlıklı bir şekilde büyümesini sağlamaktı. Nitekim cemiyet de yayınladığı bildirilerde halen sütle beslenen çocukların ebeveynlerine yaptığı çağrıda “*hastalığın felaketinden bebekleri korumak için yegâne çarenin Süt Damlası’ndan faydalanmak*” olduğuna dikkat çekmişti.⁹² Süt Damlası, ilk kurulduğu süreçte kentteki çocukların sağlıklı büyümeleri açısından önemli bir işleve sahipti.

Cemiyet’in çocuklara yönelik sosyal ve sıhhi yardımlarının sürdürebilir niteliğe sahip olmasında vatandaşların desteği büyük önem arz etmekteydi. Dolayısıyla Cemiyet, vatandaşların ilgisini artırabilmek ve içtimai terbiyeyi temin için çeşitli etkinlikler düzenlemişti. Bunlar arasında kentte düzenlenen balolar, önemli günlerde gerçekleştirilen müsamereler ve 23 Nisan Çocuk Haftası için hazırlanan etkinlikler sayılabilir. Cemiyet, bu etkinlikleri düzenlerken ilgiyi artırabilecek her türlü enstrümanı kullanmıştı. Örneğin Cemiyet’in İzmir Şubesi’nin girişimleriyle spor müsabakaları gerçekleştirilmişti. 8-16 Eylül 1932 tarihlerinde ülke çapında üne sahip Uzunköprülü Hüseyin, Kırkağaçlı Hasan, Dinarlı Mehmet, Dinarlı Yusuf gibi pehlivanların yanı sıra Balkan ülkelerinden ünlü sporcuların katıldığı güreş müsabakaları düzenlenmişti.⁹³ Cemiyet futbol maçları da düzenlemişti. Hatta 18 Kasım 1932’de organize ettiği İzmirspor-Altınordu maçına Dünya Güzeli Keriman Halis Hanım’ı getirerek ilgiyi mümkün olduğunca artırmaya çalışmıştı.⁹⁴ Böylece sporla birlikte ülke çapındaki önemli simaların popüleritelerinden de istifade etmişti.

Tüm bunların dışında cemiyetin faaliyetlerinde çocuk yuvaları kurarak kimsesiz çocukları koruma altına almak ve kreşler açarak hem çocukların sosyal ve sıhhi gelişimlerine katkıda bulunmak hem de çalışan ebeveynlerin üzerindeki yükü hafifletmek ve ebeveynlere çocuk büyütme yönelik eğitimler vermek gibi

⁹⁰ Aynı yer.

⁹¹ Karayaman, *age*, s. 266.

⁹² Sema Polat, *1927 Nüfus Sayımı ve İzmir Basımı*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1994, s. 32’den alıntılanan Fevzi Çakmak, *Atatürk Döneminde Türkiye’nin Nüfus Politikası*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2007, s. 67-68.

⁹³ Bugün pehlivan güreşlerinin sonuncusu yapılacak, *Yeni Asır*, 16 Eylül 1932, s.1; “Pehlivanlarımız Cuma Günü İyi Netice Aldılar”, *Anadolu*, 18 Eylül 1932, s. 1-5.

⁹⁴ Söz konusu organizasyon hakkında detaylı bilgi için bk. Murat Kaya, “Dünya Güzelliği Kraliçesi Keriman Halis Hanım’ın İzmir Ziyareti ve Basın Yansımaları”, *Tarih ve Günce*, Sayı 7, Temmuz 2020, s. 247-276.

bir gaye göze çarpmaktaydı.⁹⁵ Bu gayeye zaman içerisinde ulaşılacaktı. Öyle ki Suad Yurdkoru tarafından kaleme alınan 1941 tarihli İzmir Şehir Rehberi'nde kurumun Basmane'deki dispanserinde ultraviyole tesisatının ve bir banyo dairesinin bulunduğu, Karşıyaka'da 20 yataklı bir çocuk yuvasına sahip olduğundan, Halkevleri Sosyal Yardım Kolu'yla birlikte işçi çocukları için üç gündüz bakımevinin ihtiyaçlarının karşılandığından bahsedilmekteydi.⁹⁶

Fakir öğrencilerin barınma, beslenme ve giyinme problemleriyle ilgilenmesi amacıyla kurulan Türk Maarif Cemiyeti'nin İzmir'de şube açarak etkin faaliyetlerde bulunması,⁹⁷ CHF İzmir İl Teşkilatı öncülüğünde kimsesiz ve fakir çocukların eğitimlerine destek sağlamak amacıyla Hayır İşleri Yardım Komitesi kurması ve Halkevleri bünyesinde Sosyal Yardım Şubesi'nin faaliyete geçmesi, Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti İzmir Şubesi'nin yükünü hayli hafifletmişti.

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti İzmir Şubesi'nin Gelir Kaynakları

Cumhuriyet'in ilanından yaklaşık kırk gün sonra kurulmuş olan Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti İzmir Şubesi'nde görev üstlenen yöneticiler, cemiyetin amaçları doğrultusunda faaliyet gösterebilmek için maddi kaynak yaratmak zorunda kalmışlardı. Bu hususta bir yandan kent yöneticileri ve kentin varlıklı aileleriyle iletişime geçen yöneticiler, öte yandan basın yoluyla cemiyete yardım kampanyaları başlatmışlardı. Öyle ki hem basın yoluyla cemiyetin icraatlarını duyurmuşlar hem de cemiyet yararına basılan kâğıtları taşralar da dâhil olmak üzere kentin her yerine yayarak reklam çalışması yapmışlardı.⁹⁸

Cemiyet'in İzmir'deki yöneticilerinin gelir sağlamaya yönelik çalışmaları kısa sürede olumlu sonuç vermiş ve Cemiyet, ilk yedi aylık zaman zarfında 31.000 Türk Lirası gelir elde etmişti.⁹⁹ Sonraki süreçte aynı hızda olmasa da Cemiyet'e yönelik bağışlar devam etmişti. 1927 yılının başlarında 64.900 Türk Lirası gelir sağladığı açıklanan¹⁰⁰ Cemiyet'in gelir-gider bilançoları zaman zaman yoğun tartışmalara neden olmuştu. Örneğin 1929 yılının Mart ayında gerçekleştirilen kongrede bütçede 17.000 TL olarak gösterilen varidattan yalnızca 5.000 küsur

⁹⁵ "Himaye-i Etfal", *Anadolu*, 8 Mart 1927, s.1; "Himaye-i Etfal Kongresi Toplandı", *Anadolu*, 22 Mayıs 1934, s. 3.

⁹⁶ Yordkoru, *age*, s. 141.

⁹⁷ Türk Maarif Cemiyeti İzmir Şubesi, öğrenci yurdu kurmuş, özellikle taşradan gelen öğrencilerin giyinme ve beslenme sıkıntılarıyla yakından ilgilenmiştir; bk. "Vali Kazım Paşanın Reisliğinde Toplandı", *Yeni Asır*, 20 Ağustos 1934, s. 3.

⁹⁸ "Himaye-i Etfal Kongresi", *Sada-yı Hak*, 25 Haziran 1924, s. 2.

⁹⁹ "Himaye-i Etfal Senelik Kongresi", *Sada-yı Hak*, 16 Haziran 1924, s. 2.

¹⁰⁰ O.G., *agm*, s. 37.

TL elde edildiği, yine bütçeye 7.000 TL olarak kaydedilen balo ve müsamereler hasılatından gelir sağlanamadığı belirtilmişti. Kongrede söz alan Dr. Behçet Salih Bey, mevcut yönetimin gereksiz yere 1.200 TL’ye bina kiraladığını belirterek eleştiride bulunmuştu.¹⁰¹ Dr. Behçet Salih Bey’in eleştirilerinin haklılığı çok geçmeden anlaşılmıştı. Çünkü bu kongreden altı ay sonra Mehmet Şevki Bey liderliğindeki yönetim görevi bıraktığında cemiyetin 6.000 TL’lik borcu bulunmaktaydı. Söz konusu borç da büyük ölçüde gereksiz harcamalardan ve taahhütlerden kaynaklanmaktaydı. Sabri Bey’in öncülüğünde oluşturulan yeni yönetim ise altı aylık bir çalışmayla hem borcu kapatmış hem de cemiyeti 1930 Mart’ındaki kongreye kasada bir miktar parayla taşımıştı.¹⁰² Mart – Aralık 1930 dönemindeyse Cemiyet’in gelirlerinin toplamı 6.130,76 TL’ye ulaşmıştı.¹⁰³

Cemiyet’in gelirlerinin büyük bir bölümü bağışlar yoluyla elde edilmekteydi. Şubenin faaliyete geçmesinden iki ay önce Karaosman ailesinden Fatma Zahide Hanım, Bergama’daki çiftliğini cemiyete bağışlamak istemiş, ancak yasa gereğince cemiyetin söz konusu gayrimenkulü doğrudan doğruya bağış olarak kabul edememesi nedeniyle, satılarak bedelinin bağışlanması kararlaştırılmıştı.¹⁰⁴ Bu bağışın tamamının veya bir kısmının cemiyetin İzmir Şubesi’ne devredilmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Bununla birlikte şubenin resmen faaliyete geçtiği gün yayınlanan *İkdam* gazetesinde yer alan bir haberde yine Bergama’da Karaosmanzade ailesine mensup Nuriye Hanım’ın Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk’e bir çiftlik hediye ettiğinden, Atatürk’ün de bu çiftliği Cemiyet’in kurulmak üzere olan İzmir Şubesi’ne terk ettiğinden söz edilmişti.¹⁰⁵ Cumhurbaşkanı, bunun dışında, Cemiyet’in İzmir Şubesi’nin faaliyete geçmesinden kısa bir süre sonra da Cemiyet’e İzmir ve çevresinde bulunan kimsesiz ve yetim çocuklar ile anneleri için harcanmak üzere 9.000 TL bağışlamıştı.¹⁰⁶ Aynı dönemlerde Mustafa Kemal Atatürk’ün eşi Latife Hanım da Süt Damlası binasının inşası için üç defada 20.000 TL’lik yardımda

¹⁰¹ Dr. Behçet Salih Bey’in eleştirileri kongrede uzun süren münakaşalara yol açmıştı. Nihayetinde bütçeyi incelemek üzere Maarif Emini Fuat Bey, Sıhhiye Müdürü Lütü Bey, Varidat Müdürü Sabri Bey ve Ticaret Mektebi Müdürü Mahir Bey’den oluşan bir heyet kurulmuştu; bk. “Himaye-i Etfal Kongresi”, *Anadolu*, 22 Mart 1929, s. 1-2.

¹⁰² “Himaye-i Etfal”, *Hizmet*, 28 Mart 1930, s. 2.

¹⁰³ “Himaye-i Etfal”, *Hizmet*, 4 Kânunuevvel 1930, s. 3.

¹⁰⁴ *BCA*, 30.18.1.1 / 7.37.6., 11.10.1923.

¹⁰⁵ “Reis-i Cumhur ve Himaye-i Etfal”, *İkdam*, 7 Kânunuevvel 1923, s. 3.

¹⁰⁶ “Himaye-i Etfal Kongresi”, *Sada-yı Hak*, 25 Haziran 1924, s. 2.

bulunmuştu.¹⁰⁷ Dahası Latife Hanım, Cemiyet'in 13 Şubat 1924'te Sakarya Sineması'nda düzenlediği görkemli konsere de öncülük etmişti. Bu konserde Cemiyet'in kasasına 4.000 TL girmişti ki Cemiyet'in iki aylık geliri toplamda 16.000 TL civarındaydı.¹⁰⁸ Dolayısıyla iki aylık toplam gelirin %25'i yalnızca bu konser sayesinde elde edilmişti.

Cemiyet'in her yıl tertip ettiği ve kentteki varlıklı kimselerin katıldığı balolarda toplanan bağışlar da önemli bir gelir kaynağıydı. Ancak bir süre sonra baloların ne denli gerekli olduğu tartışma konusu haline gelmiş ve Cemiyet yeni alternatiflere yönelmişti. *Anadolu* gazetesinin 8 Mart 1927 tarihli nüshasında “*cemiyet yeni bir usul dâhilinde ahalimizin teberruatını temine teşebbüs suretiyle; ne balo ihzârı için binlerce lira sarf etmeye lüzum kalacak ve ne de hanım ve beylerimizin yeni elbise ve saire gibi fuzûlî masraflar ihtiyarına mecbur kalacaklardır*”¹⁰⁹ denilmişti. Bir başka deyişle baloda toplanan bağışlarla birlikte balo hazırlıkları sırasında harcanan meblağların da Cemiyet'e bırakılması ima edilmişti. Fakat yine de balolardan vazgeçilmemişti. Nihayet 1930 yılının Aralık ayında Cemiyet, her sene balolara katılım sağlayan kişilere ve kuruluşlara birer mektup göndererek, balolar için yapılan masraflar nedeniyle elde edilen gelirlerin yetersiz kaldığından ötürü balodan vazgeçildiğini duyurmuş, uygun görülecek miktardaki bağışların Cemiyet'in Beyler Sokağı'ndaki merkezine yapılmasını rica etmişti.¹¹⁰

Cemiyet'e bağış yapanlar yalnızca kentin varlıklı ailelerinden ibaret değildi. İzmir'deki bütün işçileri de 4 Mart 1927 Cuma günü kazandıkları yevmiyelerini Cemiyet'e bağışlamışlardı.¹¹¹ Böylece kentte yaşayan herkesin Cemiyet'in potansiyel bağışçıları arasında yer aldıklarını ortaya koymuşlardı. Ayrıca 1934 yılında CHP İzmir İl Merkezi bünyesinde kurulan “Hayır Cemiyetlerine Yardım Komitesi” toplanan yardımlar da Cemiyet'in bir başka gelir kaynağı olmuştu.¹¹²

İzmir'in kurtuluşunun yıldönümü olan 9 Eylül, TBMM'nin açılış yıldönümü olan ve Himaye-i Etfal Bayramı olarak kutlanan 23 Nisan gibi milli önemi haiz günlerde düzenlenen etkinliklerde Himaye-i Etfal rozetleri dağıtmak ve muhtelif noktalara teberru kutuları koymak suretiyle gelir sağlamaya çalışılmıştı. Hatta gerek rozet dağıtımı gerekse teberru kutularının dolaştırılmasında devlet

¹⁰⁷ “Süt Damlası”, *Anadolu*, 27 Ağustos 1924, s. 1.

¹⁰⁸ “Himaye-i Etfal Konser”i, *Türk Sesi*, 15 Şubat 1924, s. 2. Bu da demek oluyor ki Cemiyet'in iki aylık toplam gelirinin %25'i, yalnızca bu konser sayesinde elde edilmişti.

¹⁰⁹ “Himaye-i Etfal”, *Anadolu*, 8 Mart 1927, s. 1.

¹¹⁰ “Himaye-i Etfal”, *Hizmet*, 4 Kânunuevvel 1930, s. 3.

¹¹¹ “Himaye-i Etfal”, *Anadolu*, 8 Mart 1927, s. 1.

¹¹² Karayaman, *age*, s. 266.

memurlarının görevlendirildiği dahi olmuştu.¹¹³ Gazeteler de bu hususta önemli destekler sunmuşlardı. Örneğin *Anadolu* gazetesinin 23 Temmuz 1928 tarihli nüshasında “*Cemiyetin kutularına atacağımız beş on kuruş, basta ve kimsesiz bir yavrucağı kurtarmaya kâfi gelir*”¹¹⁴ şeklinde ifadeler yer almıştı. Dolayısıyla Cemiyet’in gelir kaynakları arasında teberru kutuları ile rozet satışları hatırı sayılır bir yer tutmuştu.¹¹⁵

Bağışlar, etkinlikler, teberru kutuları ve rozet satışları dışında bir diğer gelir kaynağı da piyangolardı. Ayda birkaç defa gerçekleştirilen piyango çekilişleriyle talihlilere kol saatinden çoraba, ayakkabıdan süs eşyasına değin birçok ürün dağıtılırken bunun karşılığında da Cemiyet’e gelir sağlanmaktaydı. Örneğin 1930 yılının on aylık diliminde elde edilen gelir içerisinde en yüksek oran %33,70 (2.066,36 TL) ile piyango hasılatına aitti.¹¹⁶ Bu oran, piyango çekilişleri yoluyla elde edilen gelirin toplam gelir içerisindeki payını göstermesi bakımından önemlidir.

Cemiyet’in İzmir’deki yöneticileri, daha fazla gelir elde edilmesi ve böylece daha çok çocuğa ulaşılabilmesi için sık sık alternatif kaynak yaratma eğiliminde olmuşlardı. Her türlü eşyanın satışa sunulduğu “şefkat pazarı” kurma girişimi,¹¹⁷ otomatik basküllerden istifade edilmesi, kamu ve özel kurumlardan eski kâğıtların toplanarak satılması ve pul satışı yapılması¹¹⁸ gibi fikirlerin gündeme gelmesi Cemiyet’teki alternatif kaynak arayışlarını koymuştu. Hatta tebrik telgrafları için hazırlanan zarif ve süslü telgraf kâğıtları örneğinde olduğu gibi yeni kaynaklar yaratılmıştı.¹¹⁹ Üstelik Süt Damlası’nda pastörize edilen sütlerin ihtiyaç sahibi olmayan ailelere yönelik satışından da kısmi bir gelir sağlanmıştı. Ancak Süt Damlası müessesesinin ıslah edilebilmesi için zaman zaman Genel Merkez’den yardım istenmesinden dolayıdır ki söz konusu gelirin müessesenin giderlerini dahi karşılayamamış olması kuvvetle muhtemeldir.

Sonuç

¹¹³ “9 Eylül Kurtuluş Günü”, *Anadolu*, 27 Ağustos 1924, s.1; “Himaye-i Etfal Günü”, *Anadolu*, 10 Nisan 1928, s. 1.

¹¹⁴ “Himaye-i Etfal Günü”, *Anadolu*, 23 Temmuz 1928, s. 2.

¹¹⁵ Yalnızca 1930 yılının Mart-Aralık ayları arasında elde edilen 6.130,76 TL’nin 1.755,72 TL’si (yani %28,6’sı) teberru kutuları ve rozet satışları yoluyla elde edilmişti.

¹¹⁶ “Himaye-i Etfal”, *Yeni Asır*, 4 Kanunuevvel 1930, s. 5.

¹¹⁷ “Himaye-i Etfalimiz Bir Şefkat Pazarı Açıyor”, *Abenk*, 1 Teşrinisani 1927, s. 1.

¹¹⁸ “Himaye-i Etfal Cemiyeti”, *Anadolu*, 14 Nisan 1931, s. 3.

¹¹⁹ “Himaye-i Etfal”, *Yeni Asır*, 18 Teşrinievvel 1934, s. 2.

Türkiye’de 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren süregelen çocuk politikasının ürünlerinden birisi olan Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, Cumhuriyet Tarihi’nin en önemli sosyal yardım kuruluşlarından birisi olmuştur. İlk olarak 1917 yılında kurulan Cemiyet, savaşlar nedeniyle yetim ve kimsesiz çocukları himaye etme gayesiyle hareket etmiştir. Ancak yoğun savaş süreci nedeniyle Cemiyet’in çalışmaları sekteye uğramıştır. Türklerin elinde kalan son vatan toprağı olan Anadolu’nun işgaline karşı verilen Millî Mücadele, yetim veya kimsesiz kalan çocukların sayısının artmasını da beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla çocuk himayesine yönelik bir kurumun etkinliğine duyulan ihtiyaç artmıştır. Buradan hareketle 1921 yılında Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin, merkezi Ankara olmak üzere yeniden canlandırılması kararlaştırılmıştır. Millî Mücadele Dönemi’nde çocukları himayeyi esas alan cemiyet, bu gayesini Cumhuriyet Dönemi’nde de sürdürmüştür. Cemiyet, aynı zamanda yeni rejimin sürekliliğini sağlayacak “gelecek nesil” ülküsünü çocuk politikasıyla hayata geçirmekte önemli bir rol üstlenmiştir.

Bir yandan çocuk sağlığını ön plana çıkararak çocuk ölümlerini mümkün olduğunca önlemeye çalışan Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, öte yandan çocukların eğitim ve işe gibi problemleriyle de yakından ilgilenmiştir. Dahası, annelere yönelik çocuk yetiştirme ve çocuk sağlığı konularında eğitim çalışmaları da yürütmüştür.

Cumhuriyet rejiminin özenle yaklaştığı Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, amaç ve hedeflerine daha hızlı bir şekilde ulaşabilmek amacıyla yurt içinde ve yurt dışında şubeler açmıştır. Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin daha dinamik bir yapıya kavuşmasında hatırı sayılır rol üstlenen bu şubelerden birisi de İzmir’de kurulmuştur.

İzmir Valisi Aziz Bey’in (Akyürek) girişimleriyle 7 Aralık 1923’te kurulan Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti İzmir Şubesi’nin ilk yönetim kurulunda Hacıhasanzade Dr. Ethem Bey (Reis), Darümuallimîn Müdürü Hikmet Bey (Kâtip), Hacı Halil Efendi (Muhasip), Sakarya Mektebi Müdürü Yaşar Hanım, Tatbikat-ı Dersiye Muallimi Mustafa, Eytam Müdür-i Esbakı Hacı Halil, Darümuallimîn Müdürü Ahmet Hikmet, Darüleytam Müdürü Sezai Bey ve Mazhare Nevzat Hanım yer almıştır.

İzmirliilerin desteğiyle hızlı bir şekilde üye sayısını artıran cemiyet, kısa sürede İzmir’in 11 ilçesinde şube açma başarısı göstermiştir. İlk kongresini 15 Haziran 1924’te gerçekleştirilen Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti İzmir Şubesi, bundan sonra her yıl kongresini düzenli bir şekilde toplamıştır.

Cemiyet’in İzmir şubesinde kadınların etkinliği söz konusuydu. Öyle ki ilk kongreye katılan 30 delegeden 16’sı kadınlardan oluşmuştur. Kongrelerde oluşturulan yönetim kurullarında kadınların yer almalarına da özen

gösterilmiştir. Hatta bazı kongrelerde cemiyetin Genel Kongresi için seçilecek delegeliklere kadınların seçilmesi hususunda bilhassa çaba sarf edilmiştir.

Cemiyetin genel merkezinde olduğu gibi, İzmir şubesinde de bürokratların ağırlığı göze çarpmıştır. İzmir Valisi Kazım Paşa (Dirik), birçok kongrenin divan reisliği görevini üstlenmiştir. 1930’lu yıllarda eşi Maide Kazım Hanım da şube yönetimine girmiştir.

Cemiyetin İzmir Şubesi’ni yöneten kadrolar farklı meslek gruplarından oluşmuştur. Sağlık ve eğitim çevrelerine mensup kişilerin çoğunluğu teşkil ettiği kadrolarda zaman zaman ekonomistler, gazeteciler ve kentte faaliyet gösteren diğer sosyal yardım kuruluşlarının temsilcileri de yer almışlardır.

Gerçekleştirilen girişimlerle kentte çocuklara yönelik sosyal donatı alanlarının oluşturulması sağlınırken, 1926 yılında kurulan Süt Damlası müessesesi aracılığıyla ihtiyaç sahibi ailelerin çocuklarına ücretsiz pastörize süt dağıtılmıştır.

Çocukların sağlıklı bir şekilde büyüebilmeleri için gerekli önlemleri almak, çocukların sosyal gelişimlerine katkıda bulunacak ortamların yaratılmasını sağlamak, çocukların temel ihtiyaçlarını karşılamak ve eğitim hayatlarını sürdürmelerine yardımcı olmak; Cemiyet’in İzmir Şubesi’ne ait faaliyetlerin esasını teşkil etmiştir.

Cemiyet, bu faaliyetleri gerçekleştirebilmek için ihtiyaç duyduğu maddi kaynağı da çeşitli yollarla temin etmiştir. Bağışlar, teberru kutuları, rozet satışları, etkinlik gelirleri, posta pulları gelirleri, sinema biletleri gelirleri, merkezi hükûmetten alınan destekler ve Süt Damlası müessesesinden elde edilen gelirler; cemiyetin başlıca gelir kaynakları olmuştur.

Cumhuriyet Dönemi’nin en önemli sosyal yardım kuruluşlarından birisi olan Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, her ne kadar İzmir’de Türk Maarif Cemiyeti, Hayır İşleri Yardım Komitesi, Halkevleri Sosyal Yardım Şubesi gibi kuruluşların faaliyete geçmesiyle nispeten geri plana düşmüş gibi görünse de yürüttüğü faaliyetlerle 1934 yılının Aralık ayında “Çocuk Esirgeme Kurumu”na dönüşene değin İzmir’de önemli bir açığı kapatmıştır.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Bâbîâli Evrak Odası (BEO), 4480/335947.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30.18.1.1/4.39.3.

BCA, 30.18.1.1/7.37.6.

BCA, Cumhuriyet Halk Partisi, 490.1.0.0/1.3.4.

Resmî Yayınlar

Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamname-i Esasisi, 30 Haziran 1337.

Himaye-i Etfal Cemiyeti Umumi Rapor ve Bilanço, Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı, 1339.

Himaye-i Etfal Cemiyeti Umumiyesi Nizamname-i Esasisi, İstanbul 1333.

Kitaplar, Makaleler ve Tezler

ARI Kemal (1990) 1923 Türk-Rum Mübadele Anlaşması Sonrası İzmir’de ‘Emval-i Metrûke’ ve ‘Mübadil Göçmenler’, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 18, (Temmuz), s. 627-658.

BAYTAL Yaşar (2012) *Atatürk Döneminde Sosyal Yardım Faaliyetleri (1923-1938)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

Besim Ömer (1340) *Etfale Muavenet Beynelmilel İttihadı 1924 senesinde Viyana ve Budapeşte’de inikad eden çocuk kongresi*, Matbaa-i Ahmed İhsan ve şürekâsı, İstanbul.

ÇAKMAK Fevzi (2007) Atatürk Döneminde Türkiye’nin Nüfus Politikası, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

DURGUN Yaşar (2011) Kurtuluşundan Sonraki İlk Günlerde İzmir’de Sosyo-Ekonomik Durum, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 23, Aralık, s. 3-33.

GÜNEŞ Günver (2005) Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Ödemiş’in Kimsesiz ve Yoksul Çocukları: Ödemiş Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin Faaliyetleri, *Kebikeç*, Sayı 19, Aralık, s. 141-156.

KARAYAMAN Mehmet (2008) *20. Yüzyılın İlk Yarısında İzmir’de Sağlık*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, İzmir.

KAYA Murat (2020) Dünya Güzellik Kraliçesi Keriman Halis Hanım’ın İzmir Ziyareti ve Basın Yansımaları, *Tarih ve Günce*, Sayı 7, (Temmuz), s.247-276.

Mustafa Necati, “Himaye-i Etfal Cemiyeti Münasebetiyle”, *Abenk*, 12 Şubat 1335.

O.G. (1927) Cemiyetimizin (İzmir) Merkezi, *Gürbüz Türk Çocuğu*, Sayı5, (Şubat), s.35-37.

POLAT Sema (1994) *1927 Nüfus Sayımı ve İzmir Basımı*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

Safiye Ali *Çocuk Kongresinde Beyanatım*, yyy, bty.

SARIKAYA Makbule (2007) Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Bir Sosyal Hizmet Kurumu: Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 34, s.321-338.

----- (2011) *Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti 1921-1935*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.

----- (2014) *İşgal İstanbul’unda kimsesiz çocuklar ve Himaye-i Etfal Cemiyeti*, Araştırma Yayınları, Ankara.

ŞAHİN Cemile, ŞAHİN İsmail (2021) İşgal ve Göç: İzmir Örneği, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 4, Aralık, s. 257-275.

YURDKORU Suad (1941) *İzmir Şehir Rehberi 1941*, Meşher Matbaası, İzmir.

Süreli Yayınlar

Abenk

12 Şubat 1335, s. 1; 14 Kânunuevvel 1339, s. 2; 11 Ağustos 1340, s. 1; 12 Ağustos 1340, s. 1; 14 Ağustos 1340, s. 1; 2 Haziran 1341, s. 2; 1 Teşrinisani 1927, s. 1; 2 Şubat 1928, s. 2; 6 Şubat 1928, s. 1; 9 Şubat 1928, s. 1; 7 Nisan 1928, s. 3; 18 Nisan 1928, s. 1; 27 Eylül 1928, s. 2.

Anadolu

27 Ağustos 1924, s.1; 13 Kânunuevvel 1926, s. 1; 8 Mart 1927, s. 1; 7 Teşrinisani 1927, s. 1; 15 Mart 1928, s. 3; 10 Nisan 1928, s. 1; 23 Temmuz 1928, s. 2; 22 Mart 1929, s. 1-2; 14 Nisan 1931, s. 3; 3 Eylül 1931, s. 2; 23 Mart 1932, s. 2; 18 Eylül 1932, s. 1-5; 22 Mayıs 1934, s. 3; 15 Nisan 1935, s. 3.

Hakimiyet-i Milliye

1 Temmuz 1921, s. 1; 24 Kânunusani 1923, s. 3.

Hizmet

28 Mart 1930, s. 2; 4 Kânunuevvel 1930, s. 3.

İkdam

7 Kânunuevvel 1923

Kurun

5 Birinci Kanun 1934, s. 2.

Sada-yı Hak

16 Haziran 1924, s. 2; 25 Haziran 1924, s. 2.

Türk Dili

6 İlk Kanun 1934, s. 1.

Türk Sesi

15 Şubat 1924, s. 2;

Ulus

5 İlk Kanun 1934, s. 3.

Yeni Asır

4 Kânunuevvel 1930, s. 5; 29 Mayıs 1931, s. 2; 3 Eylül 1931, s. 2; 23 Mart 1932, s. 2; 20 Ağustos 1934, s. 3; 18 Teşrinievvel 1934, s. 2.